

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”
DOMENIUL FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT
Problema solidarității. O abordare interdisciplinară.

Rezumat

Conducător de doctorat

Prof. univ. dr. HUDIȚEAN ALEXANDRU

Student - doctorand

PĂDUREAN TEODOR MIHAIL

Cluj Napoca, 2013

1. Cuprins

I. PROBLEMA SOLIDARITĂȚII. ÎNCEPUTURI ȘI PERSPECTIVE DE ABORDARE.

- 1.1. Problema posibilității solidarității
- 1.2. De la prietenie precreștină la jertfă creștină
 - 1.2.1. Prietenie și solidaritate la începuturile creștinismului
 - 1.2.2. Solidaritate și jertfă în Noul Testament
- 1.3. Momente principale în evoluția europeană a ideii de solidaritate
- 1.4. Moduri de abordare: interdisciplinaritate și definiții de referință
- 1.5. Sensuri și corelații ale conceptului de solidaritate
 - 1.5.1. Solidaritatea în discursul eticii creștine
 - 1.5.2. Solidaritatea în discursul politic
 - 1.5.3. Solidaritatea socială și statul bunăstării
 - 1.5.4. Solidaritatea în științele socio-umane. (Psihologia socială)

II. EVOLUȚIA SOLIDARITĂȚII, DUPĂ ANUL 1789. ABORDĂRI FILOSOFICE, SOCIOLOGICE, SOCIAL-POLITICE.

- 2.1. Liberté, égalité, fraternité, solidarité
- 2.2. De la fraternitate la solidaritate
- 2.3. Uniunea solidară hegeliană
- 2.4. Solidaritatea comtiană în raport cu interdependența, continuitatea și timpul
- 2.5. Ideea durkhemiană de solidaritate
 - 2.5.1. Norme sociale și valori
 - 2.5.2. Solidaritate mecanică și solidaritate organică
- 2.6. Solidaritatea și teoria social-democrată
- 2.7. Solidaritatea în lupta de clasă
- 2.8. Revisionism și solidaritate
- 2.9. Solidarismul
- 2.10. Solidaritatea weberiană ca acțiune socială
- 2.11. De la solidaritatea marxistă la solidaritatea leninistă
- 2.12. Solidaritate și dictatură: nazismul și fascismul

- 2.13. Aspecte ale solidarității postbelice în societatea vest-europeană
- 2.14. Aspecte ale solidarității postbelice în societatea est-europeană
- 2.15. Solidaritatea în Europa prezentului: Jürgen Habermas
- 2.16. Solidaritate rortyană: între ironie și contingență
- 2.17. Solidaritate și partide politice europene
- 2.18. Solidaritatea, mondializarea și Uniunea Europeană
 - 2.18.1. Uniunea Europeană – model de solidaritate
 - 2.18.2. Solidaritate și mondializare
- 2.19. Starea precară a solidarității în lumea de azi

III. ABORDARE TEOLOGICĂ ÎN CERCETAREA INTER ȘI PLURIDISCIPLINARĂ A SOLIDARITĂȚII

- 3.1. Interdisciplinaritate în cercetarea socio-umană și comportamentală a solidarității
- 3.2. Aspecte ale abordării teologice.
 - 3.2.1. Temeiuri biblice ale solidarității
 - 3.2.2. Solidaritatea ca virtute creștină
 - 3.2.3. Concepte teologice apropiate de solidaritate
 - 3.2.4. Concretizări ale solidarității în Biserica Primară
- 3.3. Solidaritatea din perspectivă patristică
 - 3.3.1. Solidaritate și idei patristice
 - 3.3.2. Vasiliada – sau instituția de solidaritate a Sfântului Vasile cel Mare
- 3.4. Solidaritatea din perspective creștinismului răsăritean după anul 1054
 - 3.4.1. Premise ale solidarității și relații interumane în Ortodoxie
 - 3.4.2. Solidaritate ortodoxă în România
- 3.5. Solidaritatea în Biserica Catolică
 - 3.5.1. Doctrina catolică a ideii de solidaritate
 - 3.5.2. Solidaritate și enciclici papale
- 3.6. Solidaritatea în Protestantism
 - 3.6.1. Solidaritatea lutherană
 - 3.6.2. Solidaritatea protestantă/solidaritatea catolică

IV. SOLIDARITATEA CA INTERACȚIUNE ȘI MANIFESTARE PRACTICĂ ÎN PLAN SOCIAL ȘI INTERINDIVIDUAL

4.1. Solidaritate și familie

4.2. Solidaritate și prietenie: formarea grupului și rețeaua de prieteni

4.3. Asistența socială - dimensiune fundamentală a solidarității

4.3.1. Misiune socială și pastorală a Bisericii

4.3.2. Aspecte și abordări noi ale solidarității

4.3.3. Solidaritatea în raport cu sărăcia

4.3.4. Sistemul de asistență socială europeană: o analiză comparativă

4.4. Economia socială (economia solidară) – mod fundamental de împlinire a solidarității

4.5. Rolul educației în împlinirea solidarității

4.6. Solidaritate și criză

4.6.1. Solidaritatea în timpul crizei

4.6.2. Parcursul românesc al crizei

4.7. Solidar sau singur în efortul de supraviețuire în România?

4.7.1. Evenimentele din '89, specificul tranziției și disfuncționalitățile democrației

4.7.2. Necesitatea unei cotituri culturale

4.7.3. O abordare populară

4.7.4. Solidaritate și cultură

4.8. Perspective ale solidarității în societatea post-modernă

V. SOLIDARITATEA, PROBLEMĂ FUNDAMENTALĂ PENTRU OM ȘI UMANITATE, DESCHISĂ UNOR NOI CERCETĂRI

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

WEBOGRAFIE

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

Cuvinte cheie: solidaritate, fraternitate, societate prietenoasă, interdependență, norme sociale, valori sociale, solidaritate mecanică, solidaritate organică, acțiune socială, uniune solidară, dreptate socială, indicatori sociali, asistență socială, interacțiune socială, securitate socială, contract social, educație pentru solidaritate, comportament (pro)social, incluziune, coeziune, nondiscriminare, integrare socială, nonsegregare.

Introducere

Problema solidarității este relativ puțin cercetată în literatura de specialitate de la noi: filosofică, sociologică, sau în cadrul celorlalte discipline socio-umane și comportamentale. Nevoia unei analize și a reunirii într-o explicație mai coerentă și mai cuprinzătoare a problemei este percepută ca imperios necesară, atât la nivelul celor care lucrează în domeniul cercetării, în cel academic, în general, cât și la nivelul vieții obișnuite, sociale, politice, al realităților cotidiene. Cu atât mai mult, cu cât evenimentele din anul 1989 și perioada care a urmat, începând cu entuziasmul inițial intens manifestat au creat un sentiment de așteptare cu privire la ceea ce va urma, de intensitate ridicată a speranței și manifestarea mai cuprinzătoare a dreptății, a solidarității, a unui progres pe multiple planuri, a unui sentiment de bine și împlinire mai larg, nu doar în factorul central al libertății, ci și în manifestarea la nivelul vieții de zi cu zi și a rezolvării celorlalte nevoi, cerințe și împliniri umane. Putem spune că, privind comparativ abordarea problemei, în plan european și mai extins în plan global, în celelalte culturi, se constată o anumită frecvență a unor cercetări fragmentare în care s-au semnalat, atât împliniri, dar și multe critici severe cu privire la starea precară a acestei probleme fundamentale pentru om, legată de celelalte în mod intrinsec, respectiv de dreptate, de echitate, de libertate, de coeziune, de comportament prosocial, de împlinire a individului într-o societate integrată, funcțională cu mai puține surse și efecte de înstrăinare și anihilare a individului.

În mod firesc, nu apare nicidecum ipoteza ca fiind rezolvată (în mod instantaneu și spontan), o problemă de o asemenea complexitate și cu serioase implicații în planul afectării condiției individului, al personalității acestuia, dar și al comunității, al colectivității. De aceea, în fapt, factorii de determinare și condiționare - atât la nivel social bio-psiho-socio-comportamental cât și la nivelul individului - începând cu tot universul fenomenelor și proceselor psihice obiectivate ulterior, exteriorizate în atitudini, în comportament, în acțiune și în împlinire ale interrelațiilor de solidaritate presupun o abordare complexă, cu metodologie subordonată specificului complexității și cu pași care să îmbine viziuni teoretice, puncte de vedere diferite cu realitățile empirice, factice pe care le vedem și le trăim în viața cotidiană. Acest studiu este o îmbinare a datelor rezultate din experiența muncii proprii, în managementul unei instituții importante de asistență socială, din receptarea cu sensibilitate a proceselor și fenomenelor sociale, inclusiv excesul de agresiune și violență, atât în plan intern, cât și la nivel global, în relațiile unor comunități, națiuni, popoare, mai mari sau mai mici, megatendențele globale, nu numai în domeniul economic, manifestându-se preponderent în raporturi de dominație, confruntarea dură cu privire la zone de influență și resurse.

Toate acestea, în informația și comunicarea globală din „galaxia Guttenberg” pot fi receptate de către fiecare individ, cu toate filtrele care se interpun, prin fragmentarea în comunicare și estomparea adevărului esențial, într-o problemă sau alta, m-au determinat să caut să ajung spre „rădăcina lucrurilor” într-o problemă gravă. Prin teza de doctorat mi-am propus o cercetare mai aprofundată asupra ideii de solidaritate, a stării reale a solidarității, problema care a traversat ca un fir istoria universală și este mai extins prezentă în plan cotidian ca o aspirație intensă și continuă. Am recurs la mai multe idei: cum a fost abordată în filosofie și în celelalte concepții, în etica creștină, sau în științele socio-umane și comportamentale și valorificând analitic și interpretând puncte de vedere exprimate de alți cercetători români sau străini, să încerc să aduc un plus de clarificare. Am evidențiat teoriile politice și sociale care o promovează, clasificările existente și consecințele majore rezultate în urma explicării sau dezbaterii acesteia.

Scopul lucrării a pornit de la punerea în discuție a problemei posibilității solidarității, a realității ei, a genezei și evoluției acesteia ca cerință fundamentală de viață, ca aspirație umană superioară, vitală, ca element necesar și omniprezent în cadrul relațiilor interumane, prezentată în lucrare atât în plan teoretic, cât și în implicațiile practice. Punctul de plecare al prezentei abordări privind posibilitatea acestei cerințe fundamentale a existenței umane a dus la constatarea și argumentarea necesității, a legăturii fundamentale intrinsecă existenței umane însăși. În privința condițiilor de împlinire, s-a dovedit că acestea rezultă din trăsături ale esenței umane, ale condiției omului în lume, ale societății în derularea și desfășurarea istorică în diferitele formațiuni, dar totodată și din interacțiunea dintre factorii obiectivi și subiectivi în rețeaua relațiilor sociale, ale realității sociale, în derularea trecută și prezentă.

Nu am întâlnit în niciuna dintre lucrări, considerarea solidarității și a posibilității și realității acesteia ca ceva de la sine înțeles cu toate aparițiile și manifestările ei diverse și spontane în cursul istoriei umanității. Ca urmare scepticismul față de posibilitatea solidarității s-a manifestat frecvent în diverse teorii. Am prezentat unele din cele mai semnificative din aceste teorii sociale, care, pe baza evenimentelor, a realităților empirice, a capacității de analiză și interpretare a cercetătorilor, au subliniat posibilitatea solidarității și chiar au sugerat multe modele de acțiune, căi de împlinire a acesteia. Am constatat și este evidențiat în lucrare, faptul că de la posibilitate, la realitatea vie, plină, a solidarității în viața socială la nivel macro și micro este un drum lung, contradictoriu, dependent de specificul formațiunilor sociale, de varietatea regimurilor din aceste orânduirii și a raporturilor extra și intracomunitare, dar și de marea varietate de factori subiectivi atât la nivelul comunităților, a intensității cu care este generată și cultivată atitudinea atentă a comunității asupra problemei solidarității, cât și a conștiinței și voinței individuale, sau a stării emoționale.

Solidaritatea, într-un prim aspect, poate fi înțeleasă ca un atașament reciproc între indivizi, cuprinzând: *un nivel faptic*, relația specifică referitoare la indivizi, și *un nivel normativ* referitor la obligațiile reciproce de ajutor atunci când este nevoie și de câte ori este posibil. Recunoscând relația fiecăruia cu

celălalt prin intermediul celor două niveluri, s-a admis treptat fapta comună a indivizilor de rând să fie suficientă pentru a justifica obligația normativă (întrădevăr temeiul normelor este starea reală a raporturilor interumane, a lucrurilor care se cer reglementate). Această situație s-a instituit în condițiile în care fapta solidară a individului cu un obiectiv anume inclus și o dimensiune emoțională și din acea faptă comună s-a născut și spontan un sentiment de obligație care se corelează spre a diminua un *decalaj* rezultat între *ceea ce este în fapt* și *ceea ce ar trebui să fie*.

Motivația alegerii temei. În cazul meu, au existat câteva aspecte specifice: în primul rând *motivația religioasă* (provenind din formația mea teologică, știut fiind faptul că am absolvit specializarea teologie-asistență socială și litere) constituind și condiție în care L-am conștientizat în spirit și în faptă pe Mântuitorul Hristos ca supremul exemplu de solidaritate. În al doilea rând, *motivația profesională*, prin care văd, percep, simt și caut solidaritatea zilnic pentru anumite categorii sociale defavorizate (copii cu nevoi educaționale și de viață specială, autism, handicap neuro-motor, nevăzători, vârstnici, în unități speciale de supraviețuire) și care constituie pentru restul comunității o provocare, o motivație de renunțare la nepăsare și de implicare în problemele comunității. În al treilea rând, tema mea a apărut ca imperativă, în angajamentul meu, și dintr-o *motivație contextuală*. Se vorbește foarte mult de solidaritate la nivel politic, instituțional, internațional, (exemplu: un leitmotiv al dezbaterilor din ultima jumătate de secol este eliminarea decalajelor, eradicarea sărăciei, a foametei, ș.a.m.d., care paradoxal s-au adâncit, fapt care m-a determinat să văd importanța majoră a adevărilor celor trei cărți ale lui Stephane Hessel, în: „*Indignați-vă!, Contestați!, Angajați-vă!*”, arătând paradoxul neîmplinirii dezideratelor drepturilor omului în lumea de azi chiar după ce a fost înlăturat socialismul, considerat de adversarii „capitalismului dezlănțuit” că „refuză drepturile omului”, dar „aroganța” și nedreptatea capitalismului nu s-au diminuat. Pentru noi, mai ales, la nivel național și local, mediatizarea problemei și a conceptului este mult mai amplă decât, în fapt studiul ei, angajamentul pe baza aceasta și fapta, acțiunea. Nu în ultimul rând, *dorința personală* de a veni cu ceva în plus în atenționarea societății, de a arăta că problema solidarității a existat în permanență, că este actuală, și că prin noi explicații și acțiuni poate constitui un răspuns la problemele sociale grave pe care le implică lipsa ei.

Metodologia de cercetare, de abordare a temei este impusă de complexitatea acesteia și nu a fost stabilită arbitrar. Considerând definiția termenilor ca primă cerință, ca prim exemplu al unei argumentări riguroase, corecte, „analiza conceptului de solidaritate” are un loc important în prima parte a lucrării. Am recurs la căutarea surselor și izvoarelor acestei problematice din literatură asupra problemei în Europa, în SUA, în alte părți ale culturilor orientale și extrem orientale, cu multe date și fapte relevante și viziuni actuale. Dată fiind actualitatea și importanța temei pentru noi, în „perioada de tranziție” a României, dar și în mai recenta criză mondială, am considerat că noi explicații pot fi surse pentru soluții la eliminarea conflictualismului distructiv și agresivității începând de la cel mai înalt nivel (conflictualism și confruntare) nu

neaparat de principiu, de idei sau de doctrină, ci mai ales în „comunicarea fără idei” și de viclenie și populism politic păgubos de neimaginat, cu consecințe dureroase și manifestări provocate în plan politic și social. Conflict major de alt gen este cel constatabil între prezentarea verbală sau declarativă, capacitatea de a-și permite orice, de a falsifica orice, a problemei sociale și a drepturilor în raport cu manifestarea practică actuală la nivel național, european și chiar mondial. Pe de altă parte observăm un conflict actual al interpretărilor datorat divergențelor de opinii, confruntărilor dintre curentele politice și filosofice contemporane, dar care în măsura în care sunt de bună credință, sunt benefice pentru adevăr și care dispută propriile puncte de vedere asupra temei.

În plan teoretic, am urmărit să prezint selectiv analiza ideii de solidaritate, abordările filosofice, sociologice, teologice, psihologice, de teorie economică, educaționale, biologice, matematice, statistice care au adus contribuții, au dezvoltat conceptul de solidaritate, i-au atribuit valențe noi. În varietatea științelor sociale am pornit de la rolul decisiv în promovarea și înțelegerea interdependenței dintre diferitele fenomene care guvernează societatea cu referire specifică asupra sensului și semnificației ideii de solidaritate. Educația multilaterală s-a dorit a fi prezentată ca având un mare rol în dezvoltarea atașamentului față de valorile naționale și europene, cu un mesaj umanist, prosolidar, nondiscriminatoriu, integrativ și coeziv. Ideilor și cercetătorilor europeni și nu numai, le-am adăugat în lucrare, trimiteri constante la suportul faptic individual, cum este și cum trebuie să fie solidaritatea, cum poate deveni realitate și cum să se împlinească *aspirația umano-divină* de sprijin individual constant și permanent.

În plan practic, lucrarea se referă la punerea în aplicare a ideilor teoretice privind solidaritatea. Am constatat și am reliefat o multitudine de posibilități de aplicabilitate a ideii de solidaritate și de orientare spre categoriile socio-profesionale vulnerabile care au nevoie de sprijin și susținere din partea unor instituții publice sau private prin acțiuni în domeniile: economie, asistență socială, educație, teologie, psihologia socială. „Economia solidară” ne dă posibilitatea ca investițiile și resursele existente să poată fi folosite de toate categoriile sociale, inclusiv de cele în stare de nevoie materială, care la noi sunt mult peste limita discutabilă, nu acceptabilă. Asistența socială, ca formă de solidaritate este un exemplu de acțiune comună, susținută în mod continuu pentru a înlocui o stare de dependență cu una de independență socială (fapt care mi-a permis să valorific direcțiile domeniului, atât în planul fundamentelor teoretice, cât și a modelelor de acțiune ca specialist în domeniu). „Educația multilaterală” în sensul actual - de *a învăța să știi*, de *a învăța să faci*, de *a învăța să trăiești împreună cu ceilalți în toleranță, cooperare, solidaritate*, de *a învăța să fii* - a constituit în orientarea lucrării folosind în acest sens accente frecvente, privind posibilitățile de prevenire și combatere a momentelor sociale dificile, de contracarare a efectelor negative rezultate din lipsa de solidaritate și îndeosebi în viața curentă, dar și în urma evenimentelor nefavorabile. Sistemul instituțional religios, biserica au oferit - am evidențiat un spectru larg de posibilități - un plus spiritual al ideii de

solidaritate și sublinierea permanentă și cultivarea prin multiple forme educaționale și misionare a faptului că o acțiune comună, care este orientată în sprijinului semenului, poate aduce fiecăruia fericirea faptei bune aici pe pământ, promisiunea motivată prin aceste fapte de a avea răsplată și finalitate fericită în viața de apoi.

În acest sens, am prezentat ca esențiali trei stimuli care determină o orientare solidară sau nonsolidară a acțiunii individuale: (a) trăsăturile de bază ale esenței umane, în devenirea ei filo și ontogenetică, formată în cursul vieții, ca rezultat al intercondiționării mediului de viață cu factorii ereditari, sau de ordin genetic, (b) evenimentele și momentele importante întâlnite în procesul social de închegare a personalității, ca proces de însușire a esenței sociale și a dezvoltării potențialului individual în „sistemul de personalitate” care include pozitiv necesitatea și practica solidarității; (c) acțiunea împrejurărilor concrete asupra subiectului în momentul deciziei efectuării unui act solidar.

Aspectele faptele, empirice, au un rol important în geneza atitudinii și comportamentului spre solidaritate și au fost prezentate în lucrare în raport cu: *familia*, ca ambianță normală și loc de asimilare a valorilor sociale pozitive; *școala*, ca unitate între educație și procesul de instruire și însușire a unei calificări; *societatea* ca loc de exprimare și influențare și formare prin modele; *viața particulară* ca manifestare singulară a pornirilor intrinseci. Dintre aceștia, consider că, în prezent, factorul central în realizarea unei orientări spre solidaritate este *școala*, datorită faptului că educația secolului al XXI – lea (ale cărui patru obiective le-am menționat succint) începe de timpuriu și continuă până la vârsta la care individul nu doar că înțelege *sensul unei vieți solidară*, dar face de timpuriu și în cursul vieții o practică și o faptă solidară. *Educația pentru solidaritate* se referă la o multitudine de sensuri și orientări ale acțiunii umane care determină individul să accepte și să repete aceste modele.

Solidaritatea, într-un sens mai larg, privește ansamblul societății umane, vizează elementul esențial al oricărui tip de activitate umană, pregătește resursele umane viitoare în vederea participării acestora la progresul societății, determină o funcționalitate economică în măsură să poată avea efecte prosolidare durabile. Ea are o măsură individuală și una generală, propune o tipologie a integrării sociale prin patru tipuri de integrare și în plus, solidaritatea intergenerațională, poate fii manifestată nu doar ca recunoaștere față de efortul celor dinaintea noastră și mai ales ca gestiune solidară a ecologiei umane, a ceea ce le lăsăm ca zestre celor care ne urmează, în condiții de semnale alarmante asupra climei și resurselor, asupra atitudinii raționale cu privire la *cum trăim și ce facem*.

Există patru tipuri de integrare, frecvent întâlnite în modelele teoretice explicative: *culturală* (concordanța între normele unui sistem cultural și împlinirea vieții prin cultură, nu doar ca asimilare de termeni și teorii sau valori, sau chiar de cunoștințe și opere, ci de transformare a acestora în sentimente, atitudini și comportament uman); *normativă* (internalizarea normelor și formarea dimensiunii caracteriale și axiologic și voluntar executoriu în a împlini solidaritate); *comunicativă* (împărtășirea și transmiterea prin

mijloace simbolice și asimilarea de sensuri, a modelelor normative între membrii unui grup) și *funcțională* (interdependența de așteptări și acte manifestate rezultate la un stadiu primar, fundamental din diviziunea muncii tot mai diversificată și tot mai complexă azi); situația individului în realitatea obiectivă este declinată de procesul complex socio-istoric și este un produs al societății și al propriei deveniri.

Un scurt traseu al realizării unei fapte solidare presupune intersectarea următoarelor elemente: *dorința înfăptuirii actului solidar* (moștenire genetică, educație, convingere religioasă), *determinarea motivațională* (religioasă, psihologică, respect), *posibilitatea materială* (mijloace financiare sau materiale), *existența beneficiarului* (individ sau grup). Iată câteva forme de manifestare a solidarității:

<i>Forma de manifestare a solidarității</i>	<i>Caracterul valorii</i>
Atitudini și manifestări pozitive față de politicile și acțiunile prosolidare din societate/comunitate.	Valoare socială a unității societății/comunității. Valoare fundamentală în realizarea prosocialității.
Promovarea unor argumente opuse față de acțiunile care manifestă dezinteres față de cei din jur.	Valoare argumentativă.
Opoziția față de orice formă de risipă și proastă gestionare a banului public.	Valoare economică a bunurilor comune, ale bunurilor statului sau ale comunității.
Sustragerea de la obligațiile sociale.	Valoare morală.
Neîmplinirea datoriilor familiale.	Valoare morală și educativă.
Stoparea apologiilor referitoare la individualism.	Valori pacifiste și sociale.
Respectarea normelor de conduită etică și morală în relațiile sociale, respectarea principiilor echității, dreptății sociale și a drepturilor comune.	Valori și principii morale, fapte și comportamente cărora li se acordă o apreciere socială pozitivă și care corespund concepțiilor de bine și moral.
Încălcarea normelor de drept..	Valori economice și morale.

Printre indicatorii principali care redau starea de solidaritate într-o societate, enumerăm:

- Inițierea, promovarea și susținerea de politici sociale solidare la nivel național sau comunitar,
- Politici specifice de susținere a categoriilor sociale considerate defavorizate sau vulnerabile,
- Politici specifice de susținere a familiei și copiilor aflați în dificultate,
- Sprijinirea diverselor componente ale societății civile care derulează proiecte și acțiuni cu caracter solidar, destinat unei nevoi sociale,
- Faptele de corupție, risipă, proastă gestionare și deturnări de fonduri destinate serviciilor publice (sociale),
- Starea de disciplină din economie, din educație și în sistemul de valori naționale.

2. Structura lucrării

Lucrarea este redactată în patru mari părți (concluziile constituind o parte separată), care cuprind un număr de treizeci și cinci de capitole și subcapitole în care am urmărit o anumită succesiune.

În prima parte a lucrării am prezentat formele antice de manifestare, momentele de răscruce în decursul istoriei, transformările suferite și cerințele studiului interdisciplinar al acestei aspirații umane. Solidaritatea datează de la începutul umanității și a avut la bază identitatea comună și sentimentul de apartenență la aceeași comunitate sau familie. Aspirația de solidaritate a existat înainte ca termenul să apară pe scară largă și a evoluat spre semnificațiile actuale. Ideea de solidaritate este considerată o aplicare a valorilor morale, creștine și umaniste. Încă din antichitate, solidaritatea a îmbrăcat diferite forme: prietenie, ajutor, devotament, atașament, sprijin, altruism, caritate.

Filantropia și solidaritatea antică (egipteană, a vechilor evrei, greacă, romană) avea multe sensuri: primul sens se referea la politețe, curtoazie, bunătate, generozitate - acte potrivite unei ființe civilizate și culte. Al doilea sens se referea la respectul unui cetățean față de egali săi, grija societății față de orfani, bătrâni, bolnavi și străini. Al treilea sens se referea la mila față de om, ajutorul pentru cei aflați în orice formă de dificultate. Solidaritatea și filantropia epocii erau virtuți apreciate de cetățeanul de rând.

Solidaritatea nou-testamentară continuă formele de manifestare prezentate anterior și dă acestora o semnificație nouă: jertfa creștină, slujirea lui Dumnezeu, căci „*Fiul omului nu a venit să I se slujească, ci ca El să slujească*” (Marcu 10, 45). Raportul dintre creștin și semenul lui era definitoriu în comunitatea creștină și avea ca finalitate Judecata de Apoi. Temeiurile de sprijinire a semenilor sunt omniprezente în Sfânta Scriptură: (a) *Întruparea Cuvântului*, fapt divin destinat salvării lumii, (b) *spălarea picioarelor* ca paradigmă a slujirii, (c) *faptele milei trupești* ca și criterii ale judecății finale, prin faptul că substanța slujirii este iubirea, după cum tot iubirea este expresia solidarității și unității, (d) *propovăduirea noii religii* ca expresie a iubirii și slujirii aproapelui, (e) *relația dragoste-slujire și îndemnul la milostenie*.

Trecând direct spre epoca modernă, putem spune că un prim moment important este generalizarea conceptului de solidaritate. Acesta și-a găsit un drum propriu în discursul academic și științific prin opera lui Auguste Comte. Acesta folosește conceptul în cauză, pentru a descrie interdependența¹ socială și economică. Al doilea moment important este legat de teoria referitoare la solidaritate a lui Durkheim. Cea mai faimoasă și probabil cea mai citată lucrare în sociologia clasică, despre solidaritate, este cea a filosofului și sociologului francez Emile Durkheim, intitulată „*Diviziunea muncii sociale*”. El „*distinge aici două tipuri de solidaritate: una mecanică și una organică*”². Prima este prezentă în societatea tradițională, iar a doua este

¹ Schmelter, J., 1991, *Solidarität: Die Entwicklungsgeschichte eines sozialetischen Schlüsselbegriffs*, München, University of München, p. 17.

² Durkheim, E., 1964/2001, *Diviziunea muncii sociale*, Editura Albatros, București, p. 80.

prezentă în societatea modernă. *Al treilea moment* important este reprezentat de teoria lui Karl Marx, care prevede o solidaritate realizată prin lupta de clasă. După anul 1789, termenul de solidaritate este folosit în trei sensuri conform prezentării profesorului Stjernø, Steinar:

În *discursul politic*, termenul de solidaritate a fost preluat la mijlocul secolului al XIX-lea și apoi s-a regăsit în programul fiecărui partid politic. S-au născut trei teorii politice: (a) teoria marxist-leninistă despre solidaritate, care are la bază recunoașterea intereselor de clasă și de comunitate între muncitori. Scopul folosirii solidarității este realizarea intereselor de clasă prin mijloace revoluționare. În acest context, solidaritatea este un concept închis, destinat doar clasei muncitoare. (b) Teoria social-democrată despre solidaritate care are la bază o largă definiție a intereselor. Interesele clasei muncitoare sunt interesele și altor clase sociale și a altor grupuri. Avem aici un element moral-etic care fundamentează solidaritatea. Scopul acțiunilor solidare este, în concepția social-democrată, acela de a efectua reforme pentru a crea o societate democrată și socialistă. (c) Creștin-democrația, care îmbină elemente din cele două teorii anterioare, alăturându-le învățaturii creștine.

În *discursul eticii creștine*, abordarea ideii de solidaritate cunoaște foarte multe etape. Primul mileniu creștin a văzut solidaritatea în caritate, în grija și iubirea față de semen; în crearea de instituții de binefacere. După Marea Schismă din anul 1054, în cadrul Bisericii Romano-Catolice și în cadrul Bisericilor ortodoxe naționale au apărut idei noi. Pe de-o parte s-au păstrat vechile forme de manifestare ale solidarității, pe de altă parte bisericile creștine s-au implicat și în alte forme de solidaritate: investiții în economia socială, orientarea spre Lumea a Treia, (în Biserica Romano-Catolică), dezvoltarea învățământului teologico-social, crearea de spitale. Odată cu apariția protestantismului, și ideea de solidaritate a cunoscut o transformare. Biserica Protestantă a preluat unele idei sociale din cadrul învățaturii catolice, dar învățătura protestantă orientată spre *sola fide* și *sola biblia* a determinat în interiorul anumitor culte creștine ca avântul solidarității să fie în regres. Astăzi toate curentele creștine susțin și militează pentru dezvoltarea ideii de solidaritate.

În *cadru științelor socio-uman*, conceptul de solidaritate este analizat și cercetat interdisciplinar, pluridisciplinar, transdisciplinar. Ideea de solidaritate a avut abordări diverse în cadrul filosofiei, (antropologie filosofică, filosofia morală și etică, filosofia socială și politică), în sociologie, în teologie, în psihologia socială, în asistența socială. Solidaritatea este un subiect abordat și prin prisma altor științe exacte precum economia și matematica, statistica, știința calității vieții.

Una din consecințele solidarității este îmbunătățirea calității vieții pentru clasele sociale inferioare. Solidaritatea clasei muncitoare este văzută ca unul dintre motivele creării statului asistențial. Dacă ne referim la factorii interni, cauzatori ai acestui tip de stat, atunci am reținut îndeosebi două teorii: teoria industrializării și teoria modernizării. *Teoriei industrializării* a apărut ca un răspuns la fenomenul industrializării, factorii socio-economici ieșind astfel în evidență. Industrializarea a avut o serie lungă de

consecințe și urmări, dintre care merită reținute: strămutarea forței de muncă de la sat la oraș, urbanizarea, creșterea clasei de mijloc, forță de muncă educată, schimbarea modelelor de viață în familie și în comunitate. *Teoria modernizării* pare o variantă politizată a teoriei industrializării. Lumea modernă a cunoscut și este considerată consecința a două schimbări revoluționare: revoluția industrială și revoluția politică, acestea transformând membrii societății din subiecți în cetățeni. Modernitatea, prin extinderea treptată a cetățeniei, a drepturilor și libertăților cetățenești a avut ca și consecință apariția statului bunăstării. „*În prezent există în Europa trei modele de stat al bunăstării*”³. Caracteristicile specifice acestor modele, pe scurt, sunt următoarele:

- *modelul statului minimal al bunăstării*, regăsit în țări în care liberalismul este tradițional și se caracterizează prin sprijinirea celor mai săraci dintre săraci, pornind de la ideea că economia de piață și familia sunt furnizorii bunăstării pentru individ.
- *modelul statului ca realizare – performanță industrială*, regăsit în special în Germania. Aici se încearcă satisfacerea nevoilor în funcție de merit, iar bunăstarea este subordonată structurii și eficienței economice. Munca și valoarea ocupă locurile primordiale în cadrul redistribuirii resurselor.
- *modelul statului instituțional redistributiv al bunăstării (universalist)*, regăsit în nordul continentului și caracterizat prin asigurarea unor servicii universale în afara pieței, în funcție de nevoi. Statul se ocupă de reducerea inegalităților sociale, universalizarea serviciilor sociale, combaterea sărăciei, fiscalitate ridicată, în scopul asigurării pentru toate categoriile de populație a unui trai minimal, decent și la standarde ridicate.

Partea a doua a lucrării prezintă abordări filosofice ale solidarității în special în Europa, după Revoluția Franceză și până în prezent. Teoriile unor mari gânditori precum: Georg Wilhelm Fiederick Hegel, Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber, Richard Rorty, Jürgen Habermas sunt prezente. Punctul de plecare al acestei parti este Revoluția Franceză din anul 1789. Precursorul solidarității este conceptul de *fraternitate* sau *frățietate*, termen care se referă la relațiile din interiorul unei familii, sau relații care sunt extinse ocazional prin asocieri voluntare în interiorul unui grup. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, filosofii francezi și europeni dezbat neliniștile sociale și politice și trezesc noi revoluții. În aceeași perioadă se dezvoltă capitalismul și crește influența liberalismului. Apare astfel în Europa o combinație de idei între drepturile omului, libertăți, alături de ideea de coeziune și comunitate. Solidaritatea a fost văzută ca o soluție. Tot acum apare marxismul care domină mișcarea muncitorească, iar solidaritatea a fost adaptată la nevoia de coeziune și unitate a clasei muncitoare și a mișcării muncitorești.

Printre primii filosofi care au abordat pe larg ideea de solidaritate este Charles Fourier, care identifică patru sensuri: *primul sens* face referire la asigurare, fiind moștenitorul codului napoleonean, accentuând și responsabilitatea comună a unui grup de a plăti debitele și asigurările; *al doilea sens* se referă la modul de

³ Lazăr , Florin, 2010, *Introducere în politici sociale comparate*, Editura Polirom, Iași, p. 86.

împărțire și de utilizare a resurselor față de cei aflați în nevoie; *al treilea sens* se referă la un sentiment care se găsește în comunități: solidaritatea socială și solidaritatea colectivă. Aceste ultime două sensuri au conotație în conceptul de solidaritate din zilele noastre. Fourier dă startul folosirii conceptului în sens marxist. *Al patrulea sens* se referă la propunerea lui Fourier de a asigura un venit minim pentru orice familie, necesar unui trai decent. Acest sens se referă la statul bunăstării, având accepțiunea din zilele noastre. Pierre Leroux continuă dezbaterea filosofică privind solidaritatea inițiată de Fourier și asociază socialismului ideea de solidaritate. Socialismul este în fapt o mai bună organizare a societății iar solidaritatea întărește această organizare. Conceptul de solidaritate a lui Leroux este mai mult social decât politic. El nu consideră că solidaritatea ar trebui să constituie un drept în sine, ci o atitudine pozitivă inițiată de comunitate.

Hegel consideră că solidaritatea nu se realizează între anonimi. Un individ nu poate fi solidar cu celălalt dacă nu există sentimente (reciproce), participative, motivaționale, subiectiviste, atitudini și orientări comune, apartenență la aceeași comunitate sau societate. Solidaritatea este un termen cheie de rezolvare a problemelor dintr-o societate. Ea presupune sentimente pozitive, afecțiune, simpatie și dragoste. Acest tip de relație interpersonală are rezultate benefice, așa cum observa și Marx mai târziu, cel mai important fiind acela că poate pune capăt – prin revoluție - condițiilor sociale precare în comunitățile sărace. Prin urmare, solidaritatea poate aduce pace. Solidaritatea hegeliană este solidaritatea idealismului german, al cărui reprezentant, fără egal, este Hegel. Însuși idealismul lui Hegel este caracterizat prin solidaritate. Elementele care îl compun sunt solidare, precum și mișcarea dialectică care leagă aceste elemente. Un exemplu în acest sens poate fi considerat imaginea prin care Hegel prezintă dialectica în lucrarea *Fenomenologia Spiritului*: dansul este adresat tuturor, fiecare dansator nu poate face mișcări individualiste ci alături de ceilalți membri. Orice tendință de separare, de ieșire din cadrul acestui dans este oprită rapid și reintegrată în același dans comun. Omul solidar hegelian este omul unit și omul asociat cu cetățenii din comunitatea lui, umanitatea se manifestă și se valorizează prin raportarea la concetățeanul de lângă el. Solidaritatea și uniunea solidară hegeliană sunt capabile să suprime și să înlăture individualismul asocial, etatismul nepăsător față de cetățean, iresponsabilitatea și nepăsarea umană.

Auguste Comte are un mare merit în ceea ce privește ideea de solidaritate: este primul care introduce solidaritatea în sociologie, ca sistem teoretic. August Comte se raportează la solidaritate prin prisma dezvoltării societății umane și a conștientizării interdependenței rezultate din diviziunea muncii sociale. Solidaritatea ca și interdependență, începe încă din familie și crește în momentul în care individul părăsește familia și intră în „*întregul speciei umane*” prin dezvoltarea economică și socială. Acest proces de dezvoltare pe plan social, economic și educațional poate genera sentimente de generozitate, altruism, asociere și unitate umană. Toate acestea vor avea ca și consecință crearea, dezvoltarea și orientarea prosolidară a indivizilor.

Comte a fost primul care „a dezbătut mecanismele și conceptele integratoare”⁴, care sunt legate de ideea de solidaritate. În acest sens, el identifică patru mecanisme. *Primul mecanism* poate fi întruchipat de *diferitele roluri avute de femei*. El propune trei roluri în societate: activități intelectuale, afecțiuni morale, activități practice. După Comte, femeile îndeplinesc și ele trei roluri: fiică, soție, mamă. *Al doilea mecanism* integrator este *interdependența* noastră față de trecut, care dezvoltă obligații ce ne fac și mai interdependenți în organizarea socială. Suntem dependenți față de trecut prin experiențe și resurse și față de prezent, prin producerea de bunuri și servicii. Comte direcționează atenția spre două aspecte ale diviziunii muncii: (a) el crede că diviziunea muncii este o expresie a solidarității umane, (b) el consideră că dezvoltarea industriei a dus la dezorganizare. *Al treilea mecanism* integrator este *timpul*, care înconjoară realitatea umană în permanență. Timpul este elementul de legătură între generații, el face posibilă transmiterea experiențelor colective și a resurselor spre noile generații. *Al patrulea mecanism* integrator este *continuitatea*. Specia umană este continuă prin comunicarea intergenerațională. Societatea umană este caracterizată prin frontiere subiective și continuitate între generații.

Solidaritatea marxistă aduce cel puțin două elemente noi în raport cu teoriile anterioare: (a) solidaritatea este imposibilă în capitalism, de aceea ea trebuie să devină, prin lupta de clasă, fără granițe adică internațională, adresată tuturor muncitorilor. Această idee atrage după sine și chemarea la revoltă pentru înlocuirea sistemului capitalist. (b) solidaritatea reală, deplină nu se poate realiza decât prin schimbarea sistemului social. Organizarea politică și socială a statului se va schimba prin revoluție și noua orânduire va instaura solidaritatea. Prin solidaritate se face apel la bunăstare materială, la egalitate, la coeziune, la participare colectivă, la acțiuni politice și sociale. Adevărata contribuție teoretică a lui Marx nu se referă la ceea ce a scris el ci mai degrabă la interpretările emergente realizate după moartea lui. Se disting și aici două interpretări. Prima se referă la concepția de relaționare între structura socială și solidaritate, iar în acest caz solidaritatea este contingentă în raport cu economia și structura societății. A doua interpretare este aceea că solidaritatea este rezultatul unor forme specifice ale politicilor sociale practice. Aceste două idei au rămas ca și teme de cercetare pentru urmașii lui Marx.

Unul din marile merite ale lui Durkheim este realizarea unei diferențieri a tipurilor de solidaritate. Pe prima Durkheim o numește *mechanică*, iar pe a doua o numește *organică*. Important este că cele două forme ale solidarității nu există una fără alta în orice stat echilibrat. Prin diviziunea muncii, fiecare individ a devenit mai individualist. Diviziunea muncii este un element care întărește societatea. Durkheim caracterizează înlocuirea solidarității mecanice de către cea organică ca fiind o „*lege a istoriei*”. *Solidaritatea mecanică* este strâns legată de „*ansamblul credințelor și sentimentelor comune majorității membrilor din aceeași societate, care formează un sistem determinat, care are viața sa proprie și care poate fi numit conștiință colectivă sau*

⁴ Stjernø, S., 2005, *Solidarity in Europe – The History of an Idea*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 30.

comună”⁵. În baza acestei conștiințe comune se poate accepta practica și moștenirile diferitelor tradiții și crezuri comune într-o comunitate. *Solidaritatea organică* se referă la interdependența factuală în societatea modernă unde ocupația diferențiată crează interdependențe între activitățile diferitelor produse. El elaborează un indicator obiectiv al trecerii de la un tip de societate la celălalt. Acest indicator este *tipul de drept* care caracterizează fiecare societate. Solidarității mecanice, bazate pe similitudinea indivizilor îi corespunde dreptul și nevoia organică care-i leagă pe indivizi.

Doctrina (utopică) a lui Bourgeois referitoare la solidaritate este următoarea: statul are datoria de a veghea asupra oamenilor, de a asigura ordinea publică și securitatea la care participă toți cetățenii. Ideea de solidaritate este omniprezentă și se definește ca: „o relație necesară între două sau mai multe acte economice”⁶. Ea este un fapt de o importanță capitală în științele umane căci ea ține de viață, ea este în strânsă legătură cu dreptul social, care dă tuturor dreptul la viață. Când vorbește despre solidaritate, Bourgeois se referă la: (1) solidaritatea ca și condiție de viață, căci oamenii trăiesc în solidaritate naturală care nu ține de voința omului (interdependență), (2) solidaritatea ca și condiție a progresului, căci societatea se poate dezvolta doar prin libertatea individului, iar pentru a avea libertatea este nevoie și de solidaritate (diviziunea muncii), (3) solidaritatea înseamnă ordine, căci omul dorește dreptate (egalitatea valorii sociale).

Momentul Max Weber în evoluția aspirației de solidaritate poate fi prezentat ca o evoluție de la comunitate spre societate sau națiune. Analizând opera weberienă, „*putem vorbi de o solidaritate națională*”⁷. Aceasta rezultă din dezvoltarea societății și se poate impune prin progresul industrial și social. Adăgăm aici și trezirea accentuată a ideii de națiune (mai ales în Europa centrală și răsăriteană) și dorința de independență statală. Tot acum este momentul când lumea catolică europeană are în față provocarea accentuată a ideilor protestante reformiste. După Max Weber și după cele două războaie mondiale, Europa a considerat solidaritatea ca modalitate de combatere a sărăciei, de susținere a politicilor sociale procoezive și incluzive. Ideea de solidaritatea europeană postbelică (la nivel social și politic) a avut la bază trei elemente:

(a) În Franța se naște securitatea socială, instituită imediat după război, într-o perioadă favorabilă forțelor politice de stânga și organizațiilor muncitorești. Securitatea socială părea un semn de progres social. În Marea Britanie, William Beveridge publică un plan de securitate socială în scopul eliberării omului de nevoie, prin redistribuirea bunurilor naționale prin asigurări și prestații sociale. În urma acestui plan se iau două măsuri: generalizarea totală a sistemului de protecție în cadrul unui serviciu public și crearea unui sistem național de sănătate gratuit sub responsabilitatea statului.

(b) Reducerea progresivă a carității, care constituia până atunci principala formă de intervenție socială în direcția sprijinului către cei săraci.

⁵ Durkheim, E., 2001, *Diviziunea muncii sociale*, p. 97.

⁶ Ibidem, p. 44.

⁷ H.H. Gerth and C. Wright Mills, 2005, „*From Max Weber - essays in sociology*”, new edition, Abingdon, Oxon, p.173.

(c) Cetățenia socială și ideea fundamentală după care individul adult are drepturi ca cetățean, inclusiv de a beneficia de o protecție socială.

Solidaritatea socialistă postbelică est europeană a avut la bază teoria marxist-leninistă. Formele de solidaritate importante în relația stat-cetățean în societatea socialistă sunt următoarele: accesul facil la educație, la serviciile de sănătate, sprijinul masiv al statului în identificarea locurilor de muncă, sprijinul statului în dobândirea unei locuințe. În viața cotidiană, acest lucru se putea observa prin faptul că nu existau șomeri, locuințele construite erau date în folosință tinerilor sau celor în nevoie, școala era obligatorie, alfabetizarea a fost prioritate a guvernelor, iar obținerea unei calificări însemna asigurarea locului de muncă.

În perioada ultimelor trei decenii se remarcă două teorii filosofice majore: una aparținând lui Richard Rorty, iar cealaltă aparținând lui Jürgen Habermas. Rorty vede solidaritatea migrând de la *noi* spre *ei*, în latura publică. Rorty consideră că literatura promovează mai mult solidaritatea umană decât filosofia. Poziția lui este incompatibilă cu atitudinea universalistă. Ea nu este incompatibilă cu imperativul de a încerca sensul cuvântului *noi*, la cei care făceau parte din *ei*. El propune o viziune a progresului moral care merge în direcția solidarității umane. Solidaritatea rortyană decurge din asemănări sau neasemănări care se izbesc ca proeminente și fiecare din aceste proeminente este o funcție a unui vocabular contingent din punct de vedere istoric. Poziția lui Rorty nu este incompatibilă cu imperativul de a încerca să extindem sensul atribuit cuvântului *noi* atribuit oamenilor considerați anterior drept *ei*.

Viziunea lui Rorty propune existența a ceva de felul „*progresului moral, iar acest progres reprezintă direcția unei mai mari solidarități umane. Dar acea solidaritate nu este considerată drept o recunoaștere a unui sine central, esența umană în toate ființele umane. Mai degrabă, este considerată ca abilitate de a vedea tot mai multe diferențe tradiționale ca neimportante, atunci când sunt comparate cu apropierea în ceea ce privește durerea și umilința - capacitatea de a te gândi la oameni extreme de diferiți față de noi înșine ca fiind incluși în domeniul lui noi*”⁸. Rorty caracterizează solidaritatea ca identificare cu “umanitatea în sine”. Ea este și o îndoială de sine îndulcită, în mod gradat, de-a lungul ultimelor secole, de locuitorii statelor democratice, îndoială care se referă la propria lor sensibilitate față de suferința și umilirea altora, îndoiala că aranjamentele instituționale prezente sunt adecvate pentru a face față acestei dureri și umilințe, precum și curiozitatea cu privire la alternativele posibile.

„*Solidaritatea europeană a prezentului este considerată de Habermas solidaritate abstractă*”⁹, expresie motivată prin lipsa fundamentelor unei identități colective europene. Ea nu trebuie să fie concepută ca un adaos la o descendență “etnică” sau la o comunitate de destin pre-politic, nici “pre-formată” de o origine transcendentă, cu o limbă și o istorie comună: ea nu este un dat, ea este o construcție, este o consecință, este o rezultată a unei dinamici relaționale și deliberative a cetățenilor. Crearea unei societăți

⁸ Rorty, R., 1989, *Contingență, Ironie, Solidaritate*, Editura All Educațional, București, p. 300.

⁹ <http://www.ledevoir.com>, accesat la data de 25.11.2012.

europene noi ar fi completată de existența sentimentului de solidaritate, care ar avea valențe noi: „*o solidaritate mijlocită juridic, o solidaritate între străini*”, această formă de solidaritate s-ar putea transforma într-un vis filosofic sau într-o utopie realistă. Solidaritatea trebuie în permanență să se raporteze la democrație, la libertate și la dreptate. Democrația trebuie să reflecte sistemul socio-politic care guvernează națiunea, iar în democrație cetățenii sunt supuși legilor pe care ei-înșiși le-au dat prin procesul democratic. Acest proces are forța lui legitimativă, pe de-o parte a incluziunii tuturor cetățenilor față de decizia politică, iar pe de altă parte a cuplajului deciziilor majorității în fața formării deliberative a opiniei. Astfel, o societate civilă, politic organizată, poate acționa asupra ei-înșăși într-un mod legitim, având în vedere interesul general al societății. Solidaritatea este emanată de societate și impusă de aceeași societate.

Conceptul de solidaritate în Uniunea Europeană este cel puțin la nivel scriptic și declarativ foarte prezent, reprezentând un pilon de bază și un mod de manifestare în acest conglomerat de state. Ideea se regăsește în Articolul I-43 din Constituția Europeană, purtând denumirea *Clauza de solidaritate*. Solidaritatea europeană se manifestă, conform tratatelor de aderare și în privința *securității sociale și asistenței sociale* (Articolul II-94). Ideea de solidaritate se regăsește în documentele fundamentale ale Uniunii în expresii precum *Europa socială*, *Europa incluzivă* sau *Europa pentru toți*, sub forma politicilor sociale, regionale, sau chiar agricole, încă de la fondarea acestei uniuni. Există la dispoziția statelor membre ale uniunii și nu numai, Fondul de Solidaritate al Uniunii Europene (EUSF) apărut în anul 2002, ca un nou instrument financiar, ca urmare a calamităților devastatoare din Europa Centrală.

Multe teorii filosofice (în frunte cu cea a lui Habermas) consideră că în Europa prezentului solidaritatea este precară. Afirmăția are la bază următoarele elemente: *fundamentul solidarității*, adică motivația și acțiunea specifică în sensul conceptului de solidaritate, *fragmentarea clasei muncitoare*, comparată cu *o destructurare a colectivităților*; *apariția clasei de mijloc în cadrul societății capitaliste*; *individualismul* uman (ca și element de analiză a solidarității) care are ca finalitate dorința de a acapara cât mai multe valori materiale; *consumerismul* care trebuie văzut ca o folosire excesivă a resurselor naturale și materiale; *relația precară dintre statul asistențial și solidaritate* care are ca și finalitate slăbirea solidarității.

Partea a treia a lucrării prezintă ideea de solidaritate prin prisma momentelor majore petrecute în istoria și filosofia creștină: apariția creștinismului, doctrina creștină nou-testamentară și patristică, separarea religioasă între est și vest prin Marea Schismă (1054), apariția doctrinei protestante. Fundamentele biblice ale solidarității creștine sunt următoarele: *originea comună a tuturor oamenilor* (Facere 2, 18), *lumea ca loc de viață al tuturor oamenilor* (Facere 2, 7), *universalitatea chemării la mântuire* (Matei 5, 48), *unitatea în Hristos* (Ioan 15, 4-5), *Dumnezeu a creat Pământul spre folosință comună, păcatul însă a dus la crearea proprietății private, a individualismului și a egoismului, firea umană și viața cotidiană a oamenilor ne arată*

drumul spre iubirea aproapelui, a iubi pe aproapele înseamnă de fapt a iubi pe Dumnezeu, milostenia este o condiție a desăvârșirii, milostenia este un criteriu de judecată.

Solidaritatea biblică are valori multiple:

➤ solidaritatea este condiția fundamentală a vieții generale a progresului, a bunăstării oamenilor și a fericirii lor, creștinismul a moștenit această concepție de la generațiile anterioare lui, dar a accentuat-o mai ales din fapta și ideea sa esențială, soteriologică, a iubirii lui Dumnezeu pentru oameni;

➤ solidaritatea divină depășește solidaritatea umană: Fiul lui Dumnezeu se întrupează, moare și învie pentru oameni pentru a-i face și pe ei părtași vieții veșnice;

➤ solidaritatea, dragostea, libertatea sunt valori fundamentale pe care omul le primește prin Întruparea Logosului, fapt ce deschide perspectiva spre universalism pancosmic;

➤ actul de solidaritate hristică între oameni se realizează la nivelul sfințeniei, al bunătații, al dăruirii pe sine până la jertfă, al dragostei curate fără rezerve;

➤ etosul solidarității merge pînă la organizarea unei vieți de obște.

Aspectele și exemplele solidarității umane în Noul Testament sunt multiple:

➤ slujirea unora față de alții (Ioan 13, 35), criteriul care stă la bază fiind aproapele (Ioan 13, 34);

➤ iubirea cu fapta (I Ioan 13, 8);

➤ iubirea ca împlinire a legii (Romani 13,10);

➤ iubirea frățească (I Tes 3,12; Evrei 13,1);

➤ pilda samarineanului milostiv (Luca, capitolul 10);

➤ Hristos a fost solidar cu toți oamenii (Matei 9, 35; Luca 12,33; Luca 19, 8);

➤ raporturile de dreptate, solidaritate și frățietate pot contribui la pacea socială (I Ioan 4, 20);

➤ Judecata de apoi se va realiza prin prisma solidarității și a iubirii față de El (Matei 25, 35);

➤ prima comunitate creștină din Ierusalim era un model de solidaritate (Fapte 2, 42);

➤ implicarea în ajutorarea și susținerea celorlalți semeni (Fapte 12, 29);

Preocupările majore ale Sfinților Părinți privind aproapele, în primele secole creștine, se realizează prin acțiunea comună și continuă pentru viața în comun ca formă ideală de conviețuire, colaborarea în toate domeniile de activitate ca rod al bunelor relații umane, prin întraajutorarea multilaterală. Sfântul Vasile cel Mare arată încă de la începutul creștinismului că oamenii erau conștienți de caracteristicile vieții în comunitate, printre care solidaritatea: „*omul este o viețuitoare socială, oamenii trebuie să comunice între ei, ei se ajută unii pe alții, oamenii dovedesc iubirea unora față de alții prin faptă*”¹⁰. În primele secole, solidaritatea în forma asistenței sociale și a carității a luat un avânt considerabil. Exemplificarea cea mai

¹⁰ *Studii Teologice - Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română*, 1983, nr. 9/10, Tipografia IBMBOR, București, p. 663.

elocventă este *Vasiliada*, sau instituția de solidaritate a Sfântului Vasile. Motivația se regăsește în porunca lui Pavel: „*să facă binele, să facă fapte bune, să fie darnici, să fie cu inimă largă*” (I Timotei 4, 18).

Premizele solidarității creștine din punct de vedere teologic sunt următoarele:

- (a) solidaritatea umană este purtătoarea unei încărcături plurivalente de intenții, sentimente, acțiuni dintre cele mai diverse care se concretizează numai în societatea umană, în comunitatea de indivizi animați de relații și interese comune de viață;
- (b) a fi solidar înseamnă a fi părtaș la durerile și bucuriile celorlalți, a fi alături de ceilalți semeni;
- (c) solidaritatea este un adevărat liant care ne încheagă pe toți într-o unitate de voință, simțire și acțiune, ea are la bază sentimente necondiționate, în deplină libertate, între doi sau mai mulți indivizi;
- (d) solidaritatea voită sau nu a fost o caracteristică prezentă într-o anumită măsură în orice societate, cu intensități variate de la o societate la alta sau de la un grup la altul;
- (e) solidaritatea a găsit un loc esențial în lumea creștină, în special prin învățătura biblică;
- (f) solidaritatea, după învățătura nou-testamentară este deplină, căci această învățătură desființează barierele de deosebire dintre oameni, are un caracter universal, desființează criteriile de diferențiere, desființează interesele divergente de grup, relațiile de breaslă, prejudecățile de ordin etnic, egoismul.

În Ortodoxie, există trei abordări ale relației om-om prin prisma ideii de solidaritate:

➤ *Relația dintre oameni.* Relația dintre oameni are două aspecte: unul subiectiv (spiritual) și unul obiectiv. *Aspectul obiectiv* este format de faptele și acțiunile concrete, în care se manifestă relația dintre oameni. El cuprinde orice formă a vieții în care două sau mai multe persoane sunt în legătură și desfășoară împreună o acțiune. *Aspectul subiectiv* sau spiritual care se manifestă prin amintire și imaginație, prin gânduri și intenții și simțămintele pe care le am față de cineva, căci eu îl aduc în mintea mea, îl primesc în conștiința mea. Astfel omul nu este numai un membru al societății ci este și un lăcaș în care el poate aduna mulți oameni, purtându-i în suflet. În cele două sensuri de mai sus omul nu este singur niciodată. Relația dintre oameni este una de atașament, de jertfă, de dragoste. În mod obiectiv, relația omului este foarte vastă, el fiind înconjurat de familie, prieteni, comunitate. În mod subiectiv, sau spiritual relația este una mai largă, ea raportându-se la persoanele cunoscute direct, la cele cunoscute prin auz, sau prin alte forme. Între cele două aspecte există o relație de dependență reciprocă. Aspectul subiectiv este rădăcina din care crește și se dezvoltă relația obiectivă, a faptei. Așa cum este aspectul subiectiv așa va fi și cel obiectiv: „*Omul cel bun din vistieria cea bună a inimii sale scoate lucruri bune, iar omul cel rău, din vistieria inimii sale scoate lucruri rele*” (Luca 6, 45).

➤ *Aprecierea în raport cu legea morală* se referă la *relația om pentru om*: are temeiuri puternice în constituția naturii psiho-fizice a omului și în învățătura dogmatică și morală creștină. Ea își are temeiul fundamental în relația cu alte persoane. Faptele bune sunt alături de har și credință o condiție principală pentru mântuirea omului. Toți oamenii au o origine și un destin comun (Fapte 17, 26), toți creștinii sunt frați (Matei 25, 8), relația omului cu Dumnezeu întărește relația oamenilor între ei. Aprecierea în raport cu legea morală se poate referi la realizarea virtuții și a dreptății. Omul în viața cotidiană trebuie să-și îndeplinească virtutea și obligațiile sale, relația aceasta se consfințește prin dragoste; dragostea este așadar legea morală fundamentală care stabilește între credincioși relații profunde, vii, esențiale, și totalitare (Romani 13, 10), aceste relații pot fi numite relația *eu-altul*, ceea ce presupune o oarecare exclusivitate, însă aceasta dispare atunci când împreună formăm noi;

➤ *Relația om pentru om* pare a fi greu de pus în practică: intervine egoismul, care înlătură și întristează binele, el caută totul și cât mai mult numai pentru sine, el schimbă relația om contra om, adică lipsa solidarității. Relația *om contra om* este tot ce poate fi mai josnic pentru un creștin. Hristos ne cere tuturor, ca oricând este nevoie, noi să biruim răul cu binele (Romani 12, 17). Există și o altă relație numită *om lângă om*, care se manifestă prin nepăsare, reprezentată și în pilda samariteanului milostiv.

Solidaritatea în Biserica Ortodoxă are la bază fundamente biblice și patristice. În România, solidaritatea ortodoxă s-a manifestat sub forma asistenței sociale, a carității, iar după al Doilea Război Mondial s-a insistat asupra a două doctrine noi: *apostolatul social* și *dreptatea socială*. Apostolatul social este așa cum îl prezenta părintele Ioan Coman „*lucrarea complexă și neîncetată a Bisericii de a îndrepta, de a uni și de a sfinți pe credincioși, atât personal cât și în comunitate, făcându-i pe cât posibil asemenea cu Dumnezeu, adică membrii ai împărăției cerurilor, în Trupul Unic al lui Hristos*”¹¹. Cunoștința apostolatului social era dragostea și tot ce derivă din ea: solidaritatea, bunăvoința, răbdarea și adevărul. Doctrina „*apostolatului social*” ca formă de pastorație în Biserica Ortodoxă Română a fost inițiată și definită de Patriarhul Justinian: „*oricât de uman și de vremelnic ar părea caracterul tezelor vieții pământești, Biserica este obligată să fie prezentă la soluționarea lor, în virtutea misiunii sale de a se sili să facă mai ușoară această viață fiilor săi, care sunt și ai lui Dumnezeu*”¹².

Părintele Stăniloae și alți mari teologi români au abordat indirect ideea de solidaritate. Fundamentul teologic al conceptului o reprezintă *dreptatea socială* care a fost denaturată de-a lungul vremii. Denaturarea profundă a dreptății în aplicația ei în societatea individualistă a avut repercursiuni și în creștinism. Adevăratul criteriu al dreptății nu poate fi nici ceea ce are un om sau altul la un anumit moment, nici starea sa socială, ci omul în sine. Și întrucât omul este egal în esența lui, adică omul este frate cu omul, cele folosite ale vieții omenești trebuie puse la dispoziție tuturor, ca toți să se bucure frățeste de ele, fiind desigur,

¹¹ Coman, Ioan, *Apostolatul social în Biserica Ortodoxă Română*, în revista *Mitropolia Banatului*, 1976, nr. 5, p. 498.

¹² Coman, Ioan, 1988, *Patrologie*, vol. I, II, III, Tipografia INMBOR, București, p. 59.

cu toții obligați să muncească. Memorabile sunt ideile de solidaritate ale Părintelui Stăniloae, prin care el leagă conceptul de solidaritate umană de *solidaritatea divină*. Omul este restaurat prin venirea lui Hristos este răscumpărat și are din nou acces la viața veșnică și fericire. În ideea de solidaritate, putem vedea și legătura dintre istorie, cultură și credința creștină românească, dintre termenii laici și cei religioși.

În Biserica Catolică, după Revoluția Franceză există șase enciclice care abordează solidaritatea. Cele mai importante sunt: enciclica „*Rerum Novarum*”, din anul 1891, când Papa Leon al XIII-lea consideră că este nevoie de schimbare care să aducă o redirejare a beneficiilor fiecăruia. Conceptele cheie ale acestei enciclice au fost *fraternitate* și *dragoste frățească*. Următoarea enciclică este „*Quadragesimo Anno*”, din anul 1931, care reia temele lui Leon discutate cu patruzeci de ani înainte. Enciclica condamnă nesăbuița și competiția fără sfârșit între indivizi, ceea ce duce la dezvoltarea capitalismului.

În anul 1938, Papa Pius al XI-lea publică enciclica „*Firmissimum*” în care el acceptă faptul că rezistența și rebeliunea sunt justificate în anumite situații extreme. Vor mai trece ani buni până când conceptul de solidaritate se va regăsi deplin în enciclicele papale, deși în catolicismul german ajunge mai devreme. În anul 1961, în enciclica Papei Ioan al XXIII-lea, intitulată „*Mater et magistra*” apare pentru prima dată termenul de solidaritate. În această enciclică, Papa îndeamnă guvernele să recurgă la solidaritate față de cei săraci, față de inegalitățile din societate și din lume: solidaritatea pe care Hristos ne învață să-o dăruim, ne arată că națiunile trebuie să dea ajutor concret tuturor celor nevoiași, și nu doar facilități, capital sau oameni, ci acțiunile lor trebuie să aibă ca și consecință reducerea inegalităților dintre semenii. O a doua referire la solidaritate o face referindu-se la integrarea socială: muncitorii și angajatorii trebuie să respecte principiile solidarității, în organizarea relațiilor lor reciproce și să trăiască împreună precum frații. Mesajul enciclicei este clar: compasiunea și acțiunea colectivă sunt elementele care ar ajuta pe cei săraci și oropsiți. Solidaritatea este necesară pentru a integra diferitele clase în societate. Conflictele trebuie stinse, iar în locul lor trebuie să se așeze pacea și armonia.

Enciclica Papei Ioan al XXIII-lea din anul 1967, intitulată „*Populorum Progressio*” reprezintă un mod nou de a dezvolta conceptul de solidaritate. Un capitol întreg din această enciclică a fost dedicat „*Dezvoltării umanității prin solidaritate*”. Papa folosește cuvinte și expresii prin care este condamnat rasismul și propune – în scopul exercitării concrete a solidarității - crearea unui fond internațional pentru națiunile sărace. Următorul Papă, Papa Ioan Paul al II-lea, emite enciclica „*Laborem exercens*” în anul 1981. Este prima dată când într-o enciclică, teme precum muncitorul și solidaritatea devin subiecte de dezbatere și analiză. El consideră că solidaritatea trebuie să fie prezentă și chiar ar trebui intensificată acolo unde degradarea socială este mare, acolo unde există exploatare, sărăcie și mizerie. Această caracterizare nu implică neapărat apropierea de doctrina socialistă și acordul pentru lupta de clasă.

În protestantism, teoria conceptului de solidaritate are două laturi: învățăturile lui Martin Luther și ale lui Jean Calvin. Aceste două laturi au o viziune foarte diferită în ceea ce privește relația dintre credința creștină și angajamentul politic lumesc. Luther propune *Doctrina celor două împărății* iar Biserica Protestantă propune *Doctrina Împărăției lui Hristos*. Biserica Protestantă a acordat spațiu puțin conceptului de solidaritate în comparație cu Biserica Catolică. Protestantismul reformat a acordat mai puțină atenție politicii decât Lutheranismul. Calvin a văzut lumea ca pe o potențială „împărăție a lui Dumnezeu” și a îndemnat oamenii să lupte pentru a face o lume plăcută lui Dumnezeu.

Dacă am face un paralelism între teoria solidarității în Biserica Catolică și protestantism am putea spune că în prima biserică, enciclicele papale sunt definitorii și suficiente pentru a trata acest subiect, însă nu același lucru putem să-l spunem despre a doua biserică. Distincția lui Luther între cele două țărâmurii, separă de fapt regulile divine de autoritatea lumească. În ceruri regulile sunt făcute de cuvântul evangheliei iar în lume aceste reguli sunt făcute de sabie și legea umană. Deoarece în lumea pământească este prezent și răul, guvernele fac legile cu sabie și vocea proprie. În concepția lui Luther, lumea este un loc brutal și violent fiind asemănător cu ceea ce va descrie Thomas Hobbes peste o sută de ani. Luther credea că guvernele trebuie să fie supuse în exersarea dreptului politic și supuse cetățenilor. Puterea guvernelor ar trebui restrânsă *la viață și proprietate*, iar individul nu ar fi obligat să se supună atunci când guvernele vor cere lucruri contrare Sfintei Scripturi, propriei conștiințe sau legilor pământești. Solidaritatea protestantă s-a orientat foarte mult spre latura practică și a fost foarte deschisă cultelor apropiate doctrinar. Solidaritatea catolică s-a orientat în secolul trecut spre Lumea a Treia, mărindu-și astfel numărul de credincioși. Concurența religioasă vest-europeană s-a purtat după al Doilea Război Mondial în Africa și America de Sud iar după prăbușirea socialismului atenția acestor culte s-a îndreptat și s-a manifestat și spre Europa răsăriteană.

Partea a patra a lucrării se referă la formele practice specifice solidarității pe care le regăsim în prezent în viața de zi cu zi, expresie (europeană) a manifestării demnității umane. Domeniile la care m-am oprit în acest capitol sunt următoarele: familia și grupul de prieteni, asistența socială, economia, educația. În sensul solidarității, asistența socială are valori specifice: „(a) demnitate și valoare umană ca formă supremă a respectului, (b) justiția socială, ca latură practică, teoretică și morală, (c) individualizarea și comunitatea ca și unitate minimală și maximală a societății, (d) activismul social, ca formă activă de responsabilizare socială, (e) apărarea socială, ca manifestare concretă a solidarității și implicării pentru ajutor, (f) acceptarea diferenței semenilor ca semn al unității umane. Prin asistență socială politicile sociale se referă la incluziune, coeziune, integrare, nondiscriminare, nonsegregare”¹³.

¹³ Miley, Karla, 2006, *Practica asistenței sociale*, Editura Polirom, București, p. 26.

„Solidaritatea în economie poate fi realizată prin trei direcții”¹⁴. Eu enumăr aceste posibilități:

(a) *să întreprindem solidar*, fapt ce se poate concretiza prin recunoașterea, menținere și dezvoltarea coerenței între misiunile de preocupare socială și economică;

(b) *să muncim solidar*, adică să punem în practică politici care se referă la lupta împotriva sărăciei și a excluziunii, prin ameliorarea condițiilor de lucru ale muncitorilor;

(c) *să investim solidar* prin unirea fondurilor și finanțelor destinate economiei sociale, prin consolidarea și stabilizarea investițiilor în economia socială.

Prin educație putem milita pentru atingerea obiectivelor solidarității, coeziunii sociale și integrării. Ea poate realiza aceste deziderate în multe moduri. Să nu uităm că educația formală, informală și nonformală transformă individul dependent de familie, societate într-unul independent. Valorile învățate în școală și familie vor însoți individul pe parcursul vieții. Un climat de ambianță și bună înțelegere în școala este fundamental. Iar orice dezechilibru al școlii este perceput ca o problemă la nivelul societății. Solidaritatea reclamă implicarea școlii, sub diverse forme în scopul atingerii unui climat civilizată și propice unei vieți diverse și comune. Este nevoie de o corelare a profilului social și a ofertei educaționale în scop integrator, tolerant, solidar. Politicile educaționale europene actuale sunt direcționate spre trei priorități: educația ca mijloc de solidarizare, integrare, non-discriminare, non-excluziune; educația ca mijloc de acceptare și promovare a multiculturalității; educația ca mijloc de însușire a noțiunilor specifice dobândirii unor calificări în scopul practicării unor meserii. *Educația ca mijloc de solidarizare, integrare, non-discriminare și non-excluziune* este un concept european manifestat pregnant odată cu punerea în practică a altor concepte europene: unitate, apartenență și solidaritate europeană.

Ultima parte a tezei prezintă concluziile acestei lucrări. Parcurgând diversele teorii trans, pluri și interdisciplinare europene putem concluziona că: solidaritatea este o formă de viață a umanității, o aspirație, un concept, o idee. Pentru mine solidaritatea este o reflexie etică care presupune o *bunăvoință* (o manifestare și o acțiune în plan faptic) și o *bunăfacere* (mă refer la latura calitativă). Solidaritatea presupune respect, acțiune, implicare, jertfă, iubire și dreptate. Solidaritatea nu mă lasă să mă gândesc la rău sau să fac acest rău, ea este un barometru care poate influența pornirile negative. Solidaritatea este un concept aplicat adesea fără a fi o reflexie, poate fi o deprindere, dacă ea este practică des și poate fi un mod de viață. Solidaritatea este raportarea la ceilalți, este măsura dragostei și a bucuriei pentru cei din jur. Ea nu are valoare majoră dacă este aplicată doar la nivelul familial, sau al grupului de prieteni. Ea are valoare majoră dacă se aplică acolo unde nu se urmărește un interes propriu și premeditat. Solidaritatea este o aspirație, o realitate și o biruință asupra individualismului și asupra propriului egoism.

¹⁴ Venne, Michel, 2008, *Oser la solidarité* – Bibliothèque nationale de Québec, Les Editions Fides, p. 44.

Accentele de originalitate care m-au preocupat în această lucrare s-au referit la rostul final al lucrării, la dorința de identificare a unor surse pentru contribuția personală, din care redau pe scurt:

(a) să analizez trecutul, să prezint acțiunile prezentului și să sugerez posibile evoluții în viitor în ceea ce privește conceptul de solidaritate;

(b) să relievez fațetele multiple ale solidarității rezultate în urma abordării problemei în cadrul mai multor discipline și sensuri: la nivel politic, teologic și al științelor sociale;

(c) să evidențiez rezultate ale cercetării transdisciplinare și să prezint ideea de solidaritate nu doar unidimensional sau bidimensional ci multidimensional: economic, educațional, politic, social; analiza multidisciplinară cuprinzând date din: filosofie, teologie, sociologie, psihologie, asistență socială, economie;

(d) să asigur locul necesar problemei privind influența unor evenimente sociale asupra ideii de solidaritate, dar și influența ideii și a forței solidarității față de evenimentele sociale majore: un exemplu este constituit de teoria marxistă privind lupta de clasă și faptul că în anumite condiții clasa muncitoare a avut posibilitatea și forța să se impună prin unitate și solidaritate. Această solidaritate a dat încredere și forță clasei muncitoare și astfel anumite năzuințe sociale ale oamenilor au putut deveni realitate. Acum situația lumii s-a schimbat și problema solidarității conține noi întrebări și căutări.

3. Bibliografie

- Allard, Jenna; Carl, Davidson; Julie, Mathhaei, 2008, *Solidarity economy: Building alternative for people and planet*, US Solidarity Economy Network.
- Aristotel, 1999, *Metafizica*, traducere Ștefan Bezdechi, Editura IRI, București.
- Attali, Jacques, 2008, *La crise et après*, Fayard, Paris.
- Aubrée, Christine, 2007, *Les métiers de l'humanitaire et de la solidarite*, Imprimerie Darantiere, Paris, Colection Etudiant.
- Augustin, 1994, *Confessiones*, traducere Nicolae Barbu, Editura IBM al BOR, București.
- Baldwin, P., 1990, *The Politics of Social Solidarity*: Cambridge: Cambridge University Press.
- Bayertz, Kurt., 1999, *Solidarity*, Kluver Academic Publisher, Dordrecht.
- Batson, C.D., 1991, *The altruism question: Toward a social-psychological answer*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
- Baum, R., 1975, *The system of Solidarities*, Indian Journal of Social Research, 16: 307-352.
- Bauman, Z., 1998, *Work, Consumerism and the New Poor*. Open University Press.
- Bădescu, Ilie, 2005, *Enciclopedia Sociologiei - Fondatorii*, Editura Mica Vlahie, București.
- Beck, U, and Beck Gernsheim, E., 1996, *Individualization and "precarious freedoms"*, Perspectives and controversies of a subject-orientated sociology, in P. Heelas, S. Lash and P. Morris (eds.) *Detraditionalization*. Oxford: Blackwell.
- Beecher, Johnatan, 1986, *Charles Fourier: The Visionary and His World*, University of California Press, Los Angeles.
- Bendix, R., 1960, *Max Weber. An Intellectual Portrait*, New York: Doubleday & Company.
- Bernard, Williams, 1985, *Etics and the Limits of Philosophy*, Fontana Press, Abingdon.
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, 1975, tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul BOR, IBMBOR, București.
- Bierhoff, H.W., 2002, *Prosocial Behavior*. New York: Psychology Press.
- Blaa, Lucian, 1937/1994, *Geneza metaforei si sensul culturii*, Editura Humanitas, București.
- Bourgeois, Leon, 1902, *Solidarité*, La troisième édition, Librairies Armand Colin, Paris.
- Breton, Philippe; Claude Henry; Herve Le Drosnier, Paul Mathias, Sylvain Missonier, Pierre Perez, Valerie Peugeot, Paul Sauriano, 2007, *Ethique et solidarité humaine a l'age des reseaux*, L'Harmattan, Paris.
- Briggs, Asa, 2006, *The Welfare State in Historical Perspective*, Polity Press, Cambridge.
- Buzducea, Doru, 2009, *Sisteme moderne de asistență socială*, Editura Polirom, București.
- Buzducea, Doru, 2005, *Aspecte contemporane în asistența socială*, Editura Polirom, București.
- Camerer, C. F., 2003, *Behavioral game theory*. New York: Rassel Sage.
- Cardinal Joseph Ratzinger, 2005, *L'Europe, ses fondaments aujourd'hui et demain*, Edition Saint Augustin 2005.
- Cătălin, Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, 1998, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București.
- Charles Taylor, 1991, *The Ethics of Authenticity*, pp. 112-113 citat în Andrei Marga, *Relativismul și consecințele sale*, Editura Presa universitară clujeană, Cluj Napoca.
- Chelcea, Septimiu; Golu Mihai și alți autori, 1981, *Dicționar de psihologie socială*, Editura Științifică și Pedagogică, București.
- Christopher, Ansell, 2004, *„Schism and solidarity in social movements”*, Cambridge University Press.
- Cingolani, P., 1992, *L'idée d'humanité chez Auguste Comte: Solidarité et continuité*, in Chevallier et al.
- Cicero, 1983, *Despre supremul bine și supremul rău*, Editura științifică, București.
- Cucoș, C., 2000, *Educația. Dimensiuni culturale și interculturale*, Iași, Editura Polirom.
- Coleman, J. S., 1990, *Foundation of social theory*. Cambridge, Harvard University Press.
- Coman, Ioan, 1988, *Patrologie*, vol. I, II, III, Editura INMBOR, București.

- Comte, Auguste., 1852/1973, *System Positive of Polity*. New York: Burt Franklin.
- Constantelos, D., 1968, *Byantine Philantropy and Social Welfare*, New Brunswick.
- Cosma, Luminița, 2007, *Enciclopedie de filosofie și științe umane*, Editura All Educațional, București.
- Coudenhove-Kalergi, Richard, 1973, *Die europäisch Nation*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- Dancă, Wilhelm, 2002, *Logica filosofică. Aristotel și Toma de Aquino*, prefață de Alexander B., Editura Polirom, Iași.
- Danzelot, J., 2006, *Quand la ville se défait. Quelle politique face a la crise des banlieues?* Edition du Seuil, Paris.
- Demoustier, Danièle, 2001, *L`économie sociale et solidaire*, S`associer pour entreprendre autrement-alternatives économiques, Editions La découverte & Syros, Paris.
- Derrida, Jacques, 1999, *Despre ospitalitate. De vorbă cu Anne Dufourmantelle*, Editura Polirom, Iași.
- Derrida, Jacques, 2000, *Autrui est secret parce qu`il est autre*. Le Monde de L`education, nr. 284.
- Detlef, F., Andreas F., Abraham B., Siegwart L., 2006, *Solidarity and Prosocial Behavior: An Integration of Sociological and Psychological Perspectives*, Springer Science & Business Media, New York, SUA.
- Doctrine Politice în România secolului XX*, 2004, Editura Institutului de Teorie Socială, București.
- Doron Roland, 2006, *Dicționar de psihologie*, coordonare lexicografică Antoaneta Iordache, Editura Humanitas, București.
- Dorr, D., 1983, *Option for the Poor. A Hundred Years of Vatican a Social Teaching*. Dublin: Gil and Macmilian.
- Douglas M., 1987, *How Institutions Think*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Drucker, Peter, 1993, *Post-capitalist Society*, Harper&Colins, New York.
- Durkheim, E., 1893/ 2001, *Diviziunea muncii sociale*, Editura Albatros, București.
- Duprat, C. 1996, *Usages et pratique de la philanthropie. Pauvreté, action sociale, et lien social a Paris, au cours de la première moitié du XIXe siècle*, Paris, Comité d`histoire de la Sécurité sociale, La documentation française, 2 t.
- D. Gusti, *Opere- volumul IV*, 1970, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- Eatwell, R., 1999, *Fascism*, in Eatwell and Wright (eds.)
- Ellen, Frenkel Paul, Fred Miller, Jeffrey Paul, 1997, *The Welfare State*, Cambridge, Cambridge University Presse.
- Eliott Anthony, Turner Bryan, 2012, *On society*, Cambridge University Press.
- Elmar, Altvater, 2006, *Das Ende des Kapitalismus wie wir ihn kennen. Eine radikale Kapitalismuskritik*, Westphalische Dampfboot, Munster.
- Enciclopedie de Filosofie și științe umane*, 2007, traducere de Luminita Cosma și alți autori, (Colecția All de Agostini), Editura All Educațional, București.
- Esping-Andersen, G., 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, Cambridge precum și ediția Esping-Anderson, G., 1999, *The Tree Worlds of welfare capitalism*, Paris, „Le lien social”.
- Etzioni, A., 1994, *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society*. New York.
- Favreau, L., Lucie Fréchette, 2002, *Mondialisation, économie sociale, développement local et solidarité internationale*, Presse de L`Universite de Quebeque, Saint-Foy, Quebec.
- Ferréol, G., 1998, *Dictionnaire de sociologie*, traducere Lia Decei, prefață și consultanță Septimiu Chelcea și Adrian Neculau, Editura Polirom, Iași.
- Flew, Antony, 1979, *Dicționar de filosofie și logică*, Editura Humnitas, București.
- Filip, Elena, 2009, *Liberalism si dezvoltare. Principii pentru o educatie liberala*. Editura Lumen, Iași.
- Frank, R.H., 1988, *Passion within reasons: The strategic role of the emotions*. New York: W.W. Norton.
- Fukuyama, F., 1992, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York.
- Gervais, Francois, 2000, *Oser la solidarité - Chemin d`esperance pour notre temps*, Bibliothèque Nationale du Canada.

- Giddens, A., 1986, *The Constitution of Society*, University of California Press.
- Giddens, A., 1991, *Modernity and Self – Identity. Self and Society in Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A., 1997, *Sociologie*, traducere Radu și Vivia Săndulescu, Editura Bic All, București.
- Gintis, H., 2003, Solving the puzzle of prosociality. *Rationality and Society*, 15, 155-187.
- Grant, R.G., 2005, *Systems of government – Communism*, London, Evens Brother Leneted.
- Haakonsen, Knud, 2002, *Adam Smith – The theory of Moral Sentiments*, Cambridge University Presse.
- Habermas, Jürgen, 1983, *Cunoaștere și comunicare*, traducere Andrei Marga, Walter Roth, Iosif Wolf, Editura Politică, București.
- Habermas, J., 1990, *Die nachholende Revolution*, Suhrkamp, Frankfurt, pp. 179-188.
- Habermas, Jürgen, Ratzinger Joseph, 2005, *Dialectica secularizării. Despre rațiune și religie*, Editura Apostrof, Cluj Napoca.
- Hayek, F. A.: 1992 „*The Moral element in free enterprise*”, in *The Morality of Capitalism*.
- Hatzfeld, H., 1971, *Du paupérisme a la Sécurité sociale*, Paris.
- Hechter, Michael., 1987, *Principles of Group Solidarity*, Berkley: University of California.
- Hegel, G. W.F, 1996, *Principiile Filozofiei dreptului sau elemente de drept natural și de știință a statului*, traducere Virgil Bogdan și Constantin Floru, Editura IRI, București.
- Hersch, Jeanne, 2006, *Mirarea filozofica*, Editura Humanitas, Bucuresti.
- Hoffman, H. Vonhoff uns Hans, 1987, *Geschichte der Barmherzigkeit-5000 Jahre Nachstliebe*, Stuttgart.
- Homans, George C., 1950, *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Homans, G. C., 1974, *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Horia C. Matei, 1995, *Enciclopedia Antichității*, Editura Meronia, București.
- Huisman, Denis, 2005, *Dicționar de opere majore ale filosofie*, Editura Enciclopedică, București.
- Hume, D., 1739/1978, *A Treatise of Human Nature*, (ed.), Clarendon Press, Oxford.
- Husserl, Edmund, 1977, *Die Krisis der europäischen Wissenschaft und die transzendente Phänomenologie*, FM Verlag, Hamburg.
- Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic.
- Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2008, „*Tratat de sociologie rurală*”, Editura Mica Valahie, București.
- Iorga, Nicolae, 1990, *Oameni care au fost*, Chișinău.
- John, X., 1964, *Mater et Magistra. Enciclical Letter of John XXIII*, in Kirwan (ed.).
- John, 1989, *On social concern. Sollicitudo Rei Socialis*, in Baum and Ellsberg (eds.).
- John, P. I., 1989a, *On human work. Enciclical Laborem Exercens*, in McGrath (ed.).
- John, P. I., 1989b, *On social concern. Sollicitudo Rei Socialis*, in Baum and Ellsberg (eds.).
- Jackson, T. P. 1999. *Love Disconsoled, Maditations on Christian Charity*, Cambridge University Press.
- John Paul II, 1993, *Veritas Splendor*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican City.
- Jude, Ioan, 2003, *Sociologie și acțiune*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Juan Luis K. et Benoit Levescque, 1995, *Contre l'exclusion – repenser l'economie*, Presse de L'Université du Quebec, Quebec.
- Jupp Victor, 2010, *Dicționar al metodelor de cercetare socială*, Editura Polirom, Iași.
- Kagarlitsky, B., 2000, *The Rerturn of Radicalism. Reshaping the Left Institutions*. London: Pluto Press.
- Kautsky, John, H., 1994, *Karl Kautsky: Marxism, Revolution & Democracy*, Transaction Publishers, New Jersey, USA.
- Kenneth E. Boulding, 1962, *Conflict and defense: A general theory*, Harper and Row, New York, USA.
- Kotarbinski, Tadeusz, 1976, *Tratat despre lucrul bine făcut*, Editura Politică, București.
- Krugman, Paul, 2007, *The Conscieces of a Liberal*, W.W. Norton&Company, New York.
- Krugman, Paul, 2009, *The Return to Depression economics and the Crisis of 2008*, WW Norton & Company, New York.

- Küng, H., 1997, *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. London: SMC Press.
- Lagrange H., Oberti, M, 2006, *Emeutes urbaines et protestations*, Paris, Presse de Science.
- Larmore, Charles, 1966, *The Morals of Modernity*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lazăr, Florin, 2010, *Introducere în politici sociale comparate*, Editura Polirom, Iași
- Lemert, C., 1997, *Social Things: An Introduction to the Social life*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Leo XIII, 1883 (1891). *Rerum Novarum. Encyclical Letter of Pope Leo XIII on the Condition of the Working Classes*. London: Catholic Thruth Society. The Ludo Press.
- Levinas, Emmanuel, 1987, *L'humanisme de l'autre homme*, col. „Biblio-Essais”, le livre de Poche, LGF.
- Lévinas, Emmanuel, 2000, *Totalité et infinit*, Paris, Le livre de poche.
- Liebknacht, W., 1976, „Zu Trutz und Schutz, Festrede, gehalten zum Stiftungsfest des Crimmitschauer Volksvereins am 22. Oktober 1871”, in *Kleine politische Schritten*, Leipzig.
- Lindenberg, S.M., 1998, *Solidarity: Its microfoundations and macro-dependence. A framing approach*. In P. Doreian and T.J. Fararo (Eds.), *The problem of solidarity: Theories and models* (pp. 61-112). Amsterdam: Gordon and Breach.
- Lockwood, D., 1992, *Solidarity and Schism: “The Problem of Disorder” in Durkheimian and Marxist Sociology*, Oxford: Clarendon Press.
- Luhmann, N., 1984, *Solidarität in der Welt der 80er Jahre: Leistungsgesellschaft und Sozialstaat*, Helbing and Lichtenhahn, Basel and Frankfurt/Main, pp. 79-96.
- Lukács G., 1923/1971, *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Neuwied: Lucher-hand.
- MacIntyre, A., 1988, *Whose Justice? Which Rationality?* University of Notre Dame Press, Paris.
- Marx, K., Friedrich Engels, 1966, *Opere*, vol. 2, 3, Editura Politică, București.
- Marga, Andrei, 2002, *Ieșirea din trecut*, Editura Alma Mater, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2004, *Cotitura Culturală – consecințe filosofice ale tranziției*, Cluj University Press, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2006a, *Religia în era globalizării*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2006b, *Filosofia unificării europene*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2007, *Relativismul și consecințele sale*, Editura Presa universitară clujeană, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2008a, *Philosophia et Theologia Hodie*, Ediția a II a, Ed. FSE, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2008b, *La sortie du relativisme*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca.
- Marga, Andrei, 2009, *Criza și după criză*, Editura Eikon, Cluj Napoca.
- Margolis, H., 1982, *Selfishness, altruism and rationality: A theory of social choice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maritain, Jacques, 1936/1990, *Humanisme intégral*, Paris, Fernand Aubier.
- Marx, K., Friedrich Engels, 1966, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, cartea I.
- Mărginean, Ioan, Precupețu Iuliana (coordonatori), 2011, *Calitatea vieții în România 2010*, Editura Expert, București.
- Merrien, F.-X, Parchet, R., Kernén A., 2005, *L'état social. Une perspective internationale*, Paris, Armand Colin, „U”.
- Meuret, D., 2000, „Les politiques de discrimination positive en France et a l' étranger.” In van Zanten A. (dir), *L'école. L'etat des savoirs*, Paris, La Découverte, p. 112-120.
- Miley, Karla, 2006, *Practica asistenței sociale*, Editura Polirom, București.
- Miroiu, Mihaela, 1995, *Filosofia – antologie de texte pentru temele Dreptate și Fericire*, Editura All Educațional, București.
- Moltmann, J., 1989, *Creating a Just Future. The Politics of Peace and the Ethic of Creation in a Threatened World*. London: SCM Press.
- Moore, B., 1978, *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*. Basingstoke: Macmillan.

- Moyhinan, Robert, 2007, *La vision spiriuelle de Benoit XVI*, Edition Fides, Paris.
- Neculau, A., Pierre De Visscher, 2001, *Dinamica grupurilor*, Editura Polirom, Iasi.
- Neamțu, George, 2000, *Elemente specifice de asistență socială*, Editura Polirom, București.
- Neamțu, George, 2003, *Tratat de asistență socială*, Editura Polirom, Bucuresti.
- Nicolescu, Basarab, 2007, *Transdisciplinaritatea*, Editura Junimea, Iași.
- Oblet, T., 2005, *Gouverner la ville, Les voies urbaines de la démocratie moderne*, Paris.
- Obama, Barack, 2006, *The Audacity of Hope. Thought on Reclaiming the American Dream*, Vintage Books, New York.
- Offe, C., 1987, "Democracy against the welfare state? Structural foundation of neoconservative political opportunities", *Political Theory* 4 (5).
- Paolo IV, 1967, *Lettera Enciclica Populorum Progresio di Sua Santia Paolo VI*. Milan.
- Pantelimon, Golu, 1974, *Psihologie socială*, Ed. Didactica si Pedagogica, București.
- Parijs, P., 1991, *Qu'est-ce qu'une société juste? Introduction a la pratique de la philosophie polithique*, Paris, Edition du Seuil.
- Parijs, P., 1999, *Refonder la solidarité* - Les editions du Cerf, Paris.
- Patrick Doreian, Thomas Fararo, 1998, *The Problem of Solidarity - theories and models*, Gordon and Breach Publishers, Pittsburg.
- Paugam, Serge, 2007, *Repenser la solidarité - L'apport des sciences sociale*, Presse universitaire de France.
- Păcurariu, Mircea, 1997, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura IBMBOR, București.
- Petecel Stella, 1988, *Studiu introductiv la Aristotel, Etica Nicomahică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Pius XI, 1931, *Quadragesimo Anno. Lettera Enciclica di S.S. Pio XI*. Rome: The Vatican.
- Ponea, Simona; Porumb, Ecaterina Maria; Racles, Andreea, Rogojanu, Catalin, 2009, *Deschideri postmoderne in sociologie si asistenta sociala*, Editura Lumen, Iași.
- Popescu, Teodor M., 1983, *Caritatea creștină*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1-3.
- Préteceille, E., 2006, *La segregation a-t-elle augmenté? La métropole parisienne entre polarizstion et mixité, Société contemporaines*, 62, p. 69-91.
- Radu, I., 1994, *Factorii activității de grup*, Editura Exe, Cluj-Napoca.
- Ratzinger, Joseph, 2007, *Interpretarea biblică în criză*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj Napoca.
- Ratzinger, Joseph, 2008, *Europa în criza culturilor*, Biblioteca Apostrof, Cluj Napoca.
- Rawls, J., 1971, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford et al.
- Restoux, Pauline, 2008, *Le handicap et la solidarité internationale*, Les Editions Milan, Aubin Imprimeur, Toulouse.
- Riedel, Manfred, 1988, *Comprehensiune sau explicare?* Editura Dacia, Cluj Napoca.
- Rorty, R., 1989, *Contingență, Ironie și solidaritate*, Editura All Educațional, București.
- Rorty, R., 1990, *Science et solidarité-la verité sans le pouvoir*, traducere Jean Pierre Cametti, Editura Tardy Quercy, Cahors.
- Rorty, R., 2003, *Adevăr și progres*, traducere Mihaela Cabulea, Editura Univers, București.
- Rosenkranz, K., 1963, *Georg Wilhelm Friederich Hegels Leben*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Ross, David, 1998, *Aristotel*, Traducere Ioan Lucian Muntean și Richard Rus, Editura Humanitas, București.
- Roubini, Nouriel, Brad Sester, 2004, *Bailouts or bail-ins, Responding to Financial Crisis in Emerging Economis*, Institute for international economics, Denvers, SUA.
- Roubini, Nouriel and Stephen Mihm, 2010, *Crisis economics*, Penguins Books.
- Rousseau, J.J., 2007, *Despre contractul social, sau principiile dreptului politic*, Editura Mondero, București.
- Russ, J., 2000, *Istoria filosofiei. Inventarea lumii moderne*. Editura Univers Enciclopedic, București.
- Sartre, J, 1960, *Critique de la raison dialectique*, 2 vol., col „Bibliothèque de philosophie”, Gallimard.

- Sandu, Antonio, 2010, *Filosofia socială*, Editura Cristal, Iași.
- Sellars, Wilfrid, 1982, *Science and Methaphysics*, Brill Academic Pub.
- Schmelter, J., 1991, *Solidarität: Die Entwicklungsgeschichte eines sozialetischen Schlüsselbegriffs*, University of München.
- Schwery, Henry, 2007, *Chemins de solidarity*, Editions Saint-Augustin, St. Maurice, Suisse.
- Seneca, 1981, *Scrieri filosofice alese, Antologie*, traducere Paula Bălașa, Editura Minerva, București.
- Simmel, George, 1955, *Conflict and The web of Group*, The Free Press, New York, USA.
- Singer, Peter, 1996, *Hegel*, traducere Cătălin Avramescu, Editura Humanitas, București.
- Singly, F., 1996, *Le soi, le couple et la famille*, Paris, Nathan.
- Sophie, Charlier, et d'autres auteurs, 2004, *Une solidarité en actes*, UCL – Presses Universitaire de Louvain, Louvain.
- Spengler, Oswald, 1948, *Le déclin de l'Occident*, Calimard, Paris, vol. I, pag 44
- Stăniloae, Dumitru, 1978, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura IBMBOR, București, vol. I- II.
- Stăniloae, Dumitru, 1983, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu.
- Stjernø, S., 2005, *Solidarity in Europe – The History of an Idea*, Cambridge University Press.
- Supiot, A., 1999, *Les métamorphoses de la solidarité civile*, Droit social, nr. 1, Janvier.
- Ștefănescu, Gheorghe Rafael, 2005, *Amintiri din România socialistă*, Editura Mirador, Arad.
- Ștefăroi, Petru, 2009, *Teoria fericirii în asistență socială*, Editura Lumen, Iași.
- Tocqueville, Alexis de, 1981, *Democracy in America*, The Modern Library, New York.
- Thomas de Aquino, 1998, *De ente et essentia. Despre fiind și esență*, traducere Eugen Munteanu, Editura Polirom, Iași.
- Tsatsos, Constantin, 1979, *Filosofia socială a vechilor greci*, Editura Univers, București.
- Touraine Alain, Francois Dubet, Michel Wieviorka, Jan Strzelecki, 1982, *Solidarité - Analyse d'un mouvement social – Pologne 1980-1981*, Librairie Arthème Fayard.
- Touraine, Alain, 1992, *Critique de la modernité*, Fayard, Paris.
- Touraine, Alain., 2000, *Can We Live Together? Equality and Difference*. Cambridge Press.
- Trivers, R. L., 1971, *The evolution of reciprocal altruism*. Quarterly Review of Biology, 6.
- Vaillancourt, Yves; Christian Jette, 2003, *L'conomie sociale dans les service a domicile*, Presse de L'Universite de Quebec.
- Venne, Michel, 2008, *Oser la solidarité – Bibliotheque de Quebeque*, Les Editions Fides.
- Vicovan, Ion, 2007, *Dați-le voi să mănânce! Filantropia creștină, istorie și spiritualitate creștină*, Iași, Editura Trinitas.
- Weber, M. (eds.) 1978, *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Berkley: University of California.
- Wildt, A., 1993, *Solidarität*, in *Brockhaus- Enzyklopädie*, vol.20, 19th ed., Brockhaus, Mannheim, pp.428-431.
- Zamfir, Cătălin și Vlăsceanu, Lazăr, (coord.), 1998, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București.

REVISTE ȘI STUDII

- Arneson, R. J., 1989, *Equality and equal opportunity for welfare*, „Philosophical Studies”, p. 77-93.
- Arhiepiscopia Craiovei, *Asistența socială în spiritul filantropiei*, 2004, Craiova, p 125,
- Beck, U., 2001, *La religion séculaire de l'amour*, „Comprendre” , nr. 2, p. 29-44.
- Biserica Ortodoxă Română*, Buletinul oficial al Patriarhiei Române, 1970, anul LXXXVIII, nr. 7-8, Editura IBMBOR, București.
- Coman, V., 1945, *Creștinismul și dreptatea socială*, (Revista *Transilvania*, 1945, nr. 9-10, p. 243).
- Coman, Ioan, 1976, *Apostolatul social in B.O.R.*, în Revista *Mitropolia Banatului*, 1976, nr. 5, p. 498.
- Fararo, Thomas and Patrick Doreian, 1984, “Tripartite Structural Analysis”. *Social Networks* 6:141-175.
- Fleurbaey, M., 1995a, *Equality and Responsibility*. „European Economic Review”, 39, pp. 683-689.
- Fleurbaey, M., 1999, *Fair allocation with unequal production skills: The solidarity approach to compensation*, „Social Choice and Welfare”, 16, pp. 569-583.
- Francois Furet, *Les Russes finissent la Revolution francaise*, Liberation, Le 27 août 1991.
- Glasul Bisericii*, Revista oficială Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei, anul XXXVIII, nr. 5-6, Tipografia IBMBOR București, 1979.
- Homans, George C., 1958, *Social Behavior as Exchange*, *American Journal of Sociology* pp. 597-606.
- Honneth, A., 1995, *Das Andere der Gerechtigkeit*, in P. Fischer (ed.), *Freiheit oder Gerechtigkeit*, Reclam, Leipzig.
- Ioan Hrisostomul, 2005, *Tâlcuiri la Epistola Întâi către Timotei*, Editura Nemira, București.
- Labour, 1970, „Labour Manifesto 1970”. *Now Britain's Strong: Let's make it great to live in* Craig.
- LWF, 1948, *Proceedings of the Lutheran World Federation Assembly*. Lund, Sweden, 30 june-6 july 1947, Philadelphia: United Lutheran Publication House.
- Marcu, Grigorie, 1979, *Unitate si diversitate in Noul Testament si in Biserica Primara*, in *Mitropolia Ardealului*, nr. 7-9.
- Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1959, Revista Oficială a Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Romanului și Hușilor, anul XXXV, nr. 3-4, Tipografia Centrului Mitropolitan Mănăstirea Neamț, Târgu Neamț, septembrie-decembrie.
- Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1960, Revista Oficială a Arhiepiscopiei Iașilor și a Episcopiei Romanului și Hușilor, anul XXXVI, nr. 9-12, Tipografia Centrului Mitropolitan Mănăstirea Neamț, Târgu Neamț, septembrie-decembrie.
- Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, 1967, anul XIX, nr. 2, Tipografia IBMBOR, aprilie- iunie, București.
- Justin Martirul și Filosoful, 1980, *Apologia I*, colecția „PSB”, volumul 2, EIMBOR, București.
- Plămădeală A., *Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură și în teologia contemporană*, în Revista *Studii Teologice*, anul XXIV, nr. 5-8.
- Pistru, Constantin, 1966, *Despre unitatea și diversitatea Bisericii în epoca primară*, (*Mitropolia Olteniei*, nr. 1-2, p. 189).
- Remi, Brague, 1999, *Europe, la voie romaine*, Criterion, Paris, 1992, 189 p. - 2e éd. revue et augmentée, ib., 1993, p. 206, - 3e éd. revue et augmentée, Folio-essais, NRF, Paris.
- Sârbu, Corneliu, 1957, *Aspectul Social al Bisericii*, (*Mitropolia Moldovei si Sucevei*, 1957, nr.8-9, p. 721).
- Samir, Golam, 1973, *Vasiliada sau instituția de binefacere a Sfântului Vasile cel Mare*, *Glasul Bisericii*, 1973, nr. 7-8.
- Stan, Liviu, 1955, *Ideea socială în Vechea Biserică creștină*, (*Ortodoxia*. 1955, nr.1).
- Stan, Liviu, *Instituții de asistență socială în Biserica veche*, (*Ortodoxia*. 1957, nr.1).
- Studii Teologice – Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română*, 1983, anul XXXV, nr 9/10, Editura IBMBOR București.
- Studii Teologice – Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română*, 1978, Seria a II a, anul XXX, nr 1-20, Tipografia Institutului biblic și de misiune al BOR, București, pp. 113-125.
- Studii Teologice – Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română*, 1968, Seria a II a, anul XX, nr 9/10, Tipografia IBMBOR, București, pp. 722-731.
- Vornicescu, Arhim. Nestor, 1968, *Îngrijirea sănătății în vechile noastre mănăstiri*, în rev. *MO*, an XX, nr. 22, pag.156.

WEBGRAFIE

<http://www.adevarul.ro/financiar/avertisment/> 30.06.2010.

<http://ro.wikipedia.org/wiki/CAER>.

[http://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Uniunii_Sovietice_\(1927-1953\)](http://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Uniunii_Sovietice_(1927-1953)).

http://ro.wikipedia.org/wiki/Frontul_Democratiei_si_Unitatii_Socialiste.

http://fr.wikipedia.org/wiki/Mouvements_et_partis_politiques.

<http://www.ziare.com/politica/revolutia/ce-am-facut-in-20-de-ani-1006014>.

<http://www.ziare.com/articole/nouriel+roubini+economie+romania/30.06.2010>.

<http://www.romanialibera.ro/bani-afaceri/criza/analiza-britanica/30.06.2010>.

<http://www.mmuncii.ro/ro/domenii/politici-familiale-incluziune-si-asistenta-sociala>.

<http://nuke.filantropia.biz/Europa/tabid/470/Default.aspx>.

http://www.avocatnet.ro/content/articles/id_1337/p_10/Constitutia-Europeana.

<http://istoriiregasiite.wordpress.com/2010/09/25/elitele-romanesti-de-odinioara-si-de-acum>.

http://fr.wikipedia.org/wiki/Charles_Gide.

<http://npcr.ro/p-c-r/program-politic.html>.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Frontul_Democratiei_si_Unitatii_Socialiste.

<http://www.adevarul.ro/financiar/avertisment/> 30.06.2010.

<http://www.ziare.com/articole/nouriel+roubini+economie+romania>.

<http://www.romanialibera.ro/bani-afaceri/criza/analiza-britanica>.

<http://www.mmuncii.ro/ro/domenii/politici-familiale-incluziune-asistenta-sociala-view.html>.

<http://www.jacquesderrida.com.ar/france/autri.htm>.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Uniunea_Europeana.

<http://ro.wikipedia.org/wiki/Globalizare>.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_civila.

http://www.iccv.ro/sites/default/files/Calitatea_Vietii_2010.pdf.